

UPPSALA UNIVERSITET

Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier

Biblioteks- och informationsvetenskap

Vad är det som är så bra med fantasy?

En undersökning om gymnasieungdomar och fantasy med tonvikten
på ungdomarnas egna åsikter

Stella Chriath Ljungberg

Magisteruppsats, 20 poäng, vt 2000

Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier

Handledare: Kerstin Rydbeck

Nr 2000: 76

Inledningskapitel	4
Inledning.....	4
Forskningsöversikt	5
Läsvaneundersökningar om högstadieungdomar	6
Läsvaneundersökningar om gymnasieungdomar	7
Undersökningar om fantasy	9
Fantasyns popularitet.....	9
Teoretisk bakgrund och definitioner	11
Fantasy som skräplitteratur	11
Är fantasy populärlitteratur?	13
Kan fantasy vara bra?	13
Definitioner	14
Ett antal definitioner av fantasy.....	15
Syfte och frågeställningar.....	17
Syfte	17
Frågeställningar	18
Metod och källmaterial.....	19
Urval.....	20
Läsvanor i statistik	21
Gymnasieeleverna och deras situation	21
Fritidsintressen och genrer	21
Genrepreferenser	23
Kön och linjeval	24
Utbildning.....	26
Vad gör ungdomarna när de har tillgång till pengar?.....	29
Gymnasieeleverna och skönlitteraturen	30
Läsfrekvens, genrevis.....	31
Högläsning	32
Kön	33
Vad är det som är så bra med fantasy?.....	35
En presentation av informanterna	35
Vad är fantasy?.....	37
Fantasy – science fiction	40
Vad är det som är så bra med fantasy?.....	41

Lättläst.....	42
Var finns fantasyn?.....	43
Bibliotek	43
Kompisar	45
Hemma	46
Bokhandel.....	46
Är det barnsligt att läsa fantasy?	49
På Gott och Ont	51
Terry Pratchett och humorn.....	53
Djup och annorlunda teman i fantasy.....	54
De eviga serierna.....	55
Vilket språk är bäst?.....	57
Kan man läsa vanliga böcker också?.....	59
Fantasy och rollspel – hör det ihop?.....	60
Den bästa fantasyn – och den sämsta	61
Favoritböckerna och -författarna.....	62
Analys.....	64
Vilka är de som läser fantasy?.....	64
Varför läser ungdomarna fantasy?	65
Var får de tag på böckerna?.....	68
Åsikter om fantasy som genre	69
Sammanfattning	71
Käll- och litteraturförteckning.....	73
Bilaga nr 1	76
Bilaga nr 2	81

Inledningskapitel

Inledning

Bland barn och ungdomar är det idag allt fler som väljer sin skönlitteratur inom genren fantasy. Varför gör de det? Denna uppsats undersöker ett antal gymnasieelever genom enkäter och intervjuer för att ta reda på varför de läser fantasy.

En vanlig uppfattning som jag stött på bland vuxna är att barn och ungdomar läser fantasy för att gottgöra för en torftig livsmiljö och bristfälliga sociala kontakter. En annan grupp tycker att läsningen av fantasy är ett tecken på att inte vilja ta sitt ansvar och leva i den verkliga världen. Åter en annan åsikt som ofta kombineras med de andra är att fantasy är av lika värde med kiosklitteratur – helt enkelt dålig kvalitet som man helst bör undvika. Samtidigt finns det andra vuxna som ser fantasy som ett bra sätt för ungdomar att komma i kontakt med sina egna känslor och problem. I hela denna diskussion verkar det som om de viktigaste rösterna inte får komma fram – ungdomarnas.

Jag inser att det i min undersökning kan framstå som om det bara är ungdomar som läser fantasy i Sverige idag, eftersom jag koncentrerar mig på just den gruppen, och jag vill skynda mig att emotsäga detta. Fantasy tycks enligt min erfarenhet vara en genre som läses av vitt skilda åldersgrupper.¹ Ett av skälen till att man brukar koppla ihop ungdomar med fantasy är fantasyns närhet till sagor. Fantasy ses ofta som en förlängning och utveckling av sagorna man hörde som barn. Marknadsföringen i Sverige riktar sig också främst till barn och ungdomar, genom förlag som Wahlströms fantasy.

De svenska förlagens inköp, översättningar och utgivningar av fantasy har ökat kraftigt under de senaste åren för att motsvara det lavinartade intresset och biblioteken köper dessutom in allt fler av fantasytitlarna, men detta räcker kanske inte till för den grupp av gymnasieungdomar som läser mycket och dessutom på engelska.² Bokhandeln har visserligen fler och nyare titlar än biblioteken, men det är dyrt med böcker, även om man väljer att beställa dem via Internet från utländska bokhandlar. Man kan fråga sig var fantasyläsande ungdomar

¹ Jag har själv alltid varit intresserad av fantasy och har därför sökt mig till bekantskapskretsar där man läser mycket av genren – bland annat Uppsala Tolkiensällskap. I dessa kretsar läses fantasy av alla åldersgrupper från artonåringar till femtioåringar och därför sluter jag mig till att fantasy är en genre som läses mer allmänt än vad marknadsföring och liknande gör sken av.

² Engholm, Ahrvid (1998), "Rekordår för fantasy men trögt för sf", s. 13 ff.

får tag i sina böcker. Lånar de av kompisar? Köper de trots allt alla sina böcker? Eller nöjer de sig med bibliotekens utbud?

Sådana här frågeställningar är mycket viktiga att ta upp i en diskussion om fantasy och om ungdomars läsning. Det finns enligt min uppfattning så många missuppfattningar och tankar om fantasyläsning att det kan vara svårt för en oinsatt att vaska fram sanningar bland allt man hör och hör talas om. De flesta undersökningar som görs är gjorda utifrån ett i mitt tycke alltför ”vuxet” och moraliserande perspektiv. Som vuxen forskare talar man om vad som är nyttigt respektive onyttigt för ungdomar att läsa, men gör det utifrån sig själv eller normer som skapats av andra forskare. Ungdomar i gymnasieåldern utgör en känslig grupp som inte är barn, men samtidigt inte heller vill se sig som vuxna. Varför skulle då dessa ungdomar ta till sig de vuxnas välmenande råd om vad de bör läsa och inte?

Denna undersökning kan inte göra anspråk på att presentera den absoluta sanningen en gång för alla, men den kan kanske ge en sannare bild av vilka de fantasyläsande gymnasieungdomarna är och varför de läser fantasy. En stor del av uppsatsen bygger på intervjuer med fantasyläsare och många av ungdomarnas egna kommentarer och åsikter presenteras. Min tanke med uppsatsen är därför att den ska ge en mer levande bild av dessa ungdomar än vad de flesta andra undersökningar om fantasy har gjort.

Forskningsöversikt

Då jag studerat tidigare forskning på området har jag valt att gå igenom svenska läsvaneundersökningar som gjorts senare än 1984 för att materialet inte ska bli alltför åldersstiget. Bland dessa har jag sedan valt att presentera dem som jag anser vara viktiga och representativa. Utländska undersökningar har jag också tittat på, främst då engelska, men jag anser att eftersom det är svenska ungdomar det är fråga om, är det viktigare att ta upp svenska undersökningar. Därför presenterar jag endast en finlandssvensk samt en brittisk undersökning som en mindre jämförelse. Jag har även valt att presentera en magisteruppsats från 1998 om rollspel och fantasy på bibliotek.

Under de senaste femton åren har det gjorts ett förhållandevis stort antal undersökningar i Sverige om barns läsvanor och -preferenser. Dock har det inte gjorts lika många undersökningar om ungdomar i gymnasieåldern. Detta kan möjligen bero på att barn i grundskolan befinner sig i en någorlunda homogen skolmiljö över hela landet och att det därför är lättare att undersöka dem som grupp. För att forskningsöversikten ska bli bredare, har jag valt att i

kronologisk ordning först presentera några undersökningar som gjorts om barn i högstadieåldern och sedan ett antal undersökningar om gymnasieelever.

Läsvaneundersökningar om högstadieungdomar

Undersökningar om högstadieelever har det som sagts tidigare gjorts fler av än undersökningar om gymnasieelever. Jag presenterar här nedan fyra sådana som jag tycker känns mest relevanta för min undersökning. Sonja Julin och Carola Stjernberg har i en avhandling från 1988, *Ungas läsvanor: en enkätundersökning gjord bland svenskspråkiga högstadieelever i årskurs 7 och årskurs 9 i Borgå, Jakobstad och Åbo*, presenterat sina resultat. Författarna gör en klassisk enkätundersökning, där de tittar på vilka genrer de unga läser och hur de skaffar sina böcker. Sedan jämför författarna flickor med pojkar och undersöker skillnaderna. Eftersom det är en finlandssvensk undersökning funderar författarna även på vilket språk eleverna helst läser på. Enligt dem läser ca 40 % av de svenskspråkiga högstadieeleverna mer än en bok i veckan. Flickorna läser för det mesta mer än pojkarna och litteraturvalet är ”traditionellt könsbundet. Flickorna läser kärleksromaner, ’flickböcker’ och realistiska böcker med anknytning till de ungas vardag medan pojkarna läser agentböcker, indianböcker och böcker med västernmotiv. /.../ Fantastiska berättelser /.../ läses av båda könen”.³ Majoriteten av eleverna använder också biblioteken minst en gång i månaden, men även här är det fler flickor än pojkar som går dit. Däremot köper nästan inga av informanterna böcker själva.⁴

En brittisk studie som presenterades 1994 av The British Library Board är *Contemporary Juvenile Reading Habits: a study of young people’s reading at the end of the century*. Den ingår i rapportserien som British National Bibliography Research Fund ger ut och presenterar resultaten av en undersökning av 321 barn mellan 4 och 16 år gällande deras läsvanor. Författarna har givit eleverna tillfälle att svara på omfattande enkäter där endast ett fåtal frågor handlar om genrepreferenser. Det visade sig emellertid att i gruppen pojkar, 11-16 år, sade sig 55,17 % av dem läsa fantasy, medan motsvarande siffra för flickor i samma ålder bara var 29,23 %.⁵

En av de senaste uppsatserna inom biblioteks- och informationsvetenskap som har skrivits om läsvanor är Eva Lundberg-Widéns *Tonåringars läs- och medievanor: om läsningens roll i dagens mediasamhälle: en undersökning bland högstadieelever i Uppsala* från 1999. Författa-

³ Julin & Stjernberg (1988), s. 84.

⁴ Julin & Stjernberg (1988), s. 86.

⁵ Contemporary juvenile reading habits. A study of young people’s reading at the end of the century (1994), s 20.

ren har här inte gjort någon klassisk läsванеundersökning, med genreprefenser eller favoritböcker, utan hon menar att det är viktigt att inte koncentrera sig bara på läsningen när det gäller ungdomar, utan att man bör titta på hela medieområdet. ”Läsning ingår tillsammans med annan medieanvändning i ett komplext användningsmönster och andra medier kan såväl inspirera till läsning, som konkurrera om den tid som används till olika medier.”⁶ I undersökningen tittar hon på vilken tid informanterna avsätter till olika medier såsom bland annat dator, TV, musiklyssnande och bokläsning. Hon funderar även över vilken betydelse skola, föräldrar och bibliotek har för läsandet i högstadieåldern. Resultatet av hennes undersökning av sex högstadielklasser i Uppsala visar att TV är det medium som mest konkurrerar med böcker om ungdomarnas fritid. Ungdomarna föredrar spännande böcker när de väl läser, och de väljer sina böcker efter att ha läst baksidestexten. Föräldrarna visade sig vara viktiga för ungdomarnas läsvanor – ju mer skönlitteratur en vuxen i hemmet läste, desto mer aktiv i sin läsning var barnet som undersöktes. Omkring två tredjedelar av informanterna besökte ett bibliotek några gånger per halvår eller oftare.⁷

Ännu en magisteruppsats som skrevs samma år, den här gången från Borås och av Maria Andersson, är *Bokmal eller datanörd? En studie i högstadieelevers läs- och biblioteksvanor*. Denna undersökning handlar mer om läsvanor än den föregående och har alltså även frågat efter genreprefenser. Andersson har när det gäller fantasy kommit fram till någonting som inte stämmer överens med de äldre undersökningarna.

Fantasy är den genre som läses mest av undersökningsgruppen. Pojkar läser denna typ av bok dels därför att de är spännande, dels därför att karaktärerna består av gudar, dvärgar, orcher, demoner, alver m fl, och använder attribut som svärd och ”fräcka namn”. Flickorna säger sig läsa genren eftersom det ofta förekommer intressanta miljöer och människor i fantasyböcker. De läser även denna genren (sic!) för att koppla bort vardagen en stund.⁸

Resultatet att både flickor och pojkar läser fantasy lika mycket skiljer sig från tidigare undersökningar. Den troligaste orsaken är att tiden helt enkelt har gått och att det skett en förändring, i tid, spridning eller attityd eller någonting annat som jag inte kan spekulera över, som fått även flickor att intressera sig för genren.

Läsванеundersökningar om gymnasieungdomar

Undersökningar om gymnasieungdomar har det som sagts tidigare inte gjorts särskilt många

⁶ Lundberg-Widén (1999), s. 73.

⁷ Lundberg-Widén (1999), *passim*.

⁸ Andersson (1999), s. 27.

av. Jag presenterar här dem som jag anser vara relevanta för min undersökning inom min självvalda tidsram på femton år. De flesta av undersökningarna tar även med årskurs nio bland sina respondenter.

Ulla Lundqvists *Bland grottbjörnar, törnfåglar och monster: en analys av ungdomars läsning* är en undersökning som kom 1988. Hon gör en undersökning bland 500 elever från årskurs 9 och uppåt, rörande deras favoritböcker och hur de fått tag i dem.⁹ Hon kommer fram till en favorittopplista där Jean M. Auel och Stephen King ligger överst. Båda dessa skriver böcker som varken kan kallas kiosklitteratur eller det som vanligen menas med ”god litteratur”. Beträffande hur ungdomarna fick tag i sin litteratur såg Lundqvist en tendens till att de själva ägde eller lånade privat de titlar som kommit ut i pocketutgåva. Annars fanns många av böckerna redan hemma, eftersom ungdomarnas föräldrar läste dem.¹⁰ En omarbetad upplaga, *Sagor om sex och skräck: populärromanen än en gång*, kom ut 1991, men inga väsentliga nya idéer presenteras där. Undantaget är att Lundqvist nu kallar populärromanen för ”sagor för stora”, ett begrepp som i mycket liknar en av definitionerna på fantasy som presenteras nedan i kapitlet ”Vad är fantasy?”.¹¹

En magisteruppsats som skrevs i Borås 1996 om läsvanor är *Ungdomar läser – om läs- och biblioteksvanor i årskurs nio och gymnasieskolan* av Anna-Lena Bergsten. Hon har gjort en undersökning av 76 elever där det framgår att ungefär hälften av båda könen läser minst en bok i månaden. Bland de populäraste genrererna nämns både fantasy och science fiction. När det gällde kanalerna för litteraturen innehade biblioteken förstaplatsen. Bland dem som köpte böcker övervägde pojkarna. En slutsats som Bergsten kommer fram till är att pojkar oftare än flickor läser för att det är utvecklande för fantasin och att det är därför som pojkar tycker om att läsa science fiction och fantasy.¹² Denna slutsats är intressant och i mitt tycke ganska okonventionell, eftersom jag då omedelbart ställer mig frågan om författaren anser att flickor har mindre fantasi. Man kan också tänka sig att författaren anser att flickor inte läser för att utveckla sin fantasi eftersom de redan har den i övermått. Det ska bli intressant att jämföra Bergstens slutsats med min egen undersökning.

Ännu en magisteruppsats skriven i Borås är *Läsintresserade ungdomar: om läsning, litteraturförmedling och litteraturtillgång bland några gymnasieelever*. Författarna till denna enkätundersökning är Anders Lundblad och Anna Vesterlund och uppsatsen skrevs 1998. Den

⁹ Med uppåt menar Lundqvist gymnasieskolans elever.

¹⁰ Lundqvist (1988), s. 11-13.

¹¹ Lundqvist (1991), s. 9-12.

¹² Bergsten (1996), s. 70-71, 75.

här uppsatsen är lite ovanlig, eftersom den enbart undersöker läsintresserade ungdomar – alltså de ungdomar som i enkäten uppgivit att de var intresserade av att läsa på sin fritid. Ungdomarna fick också ange eventuellt intresse av att delta i en intervju. På så sätt fick författarna av totalt 141 enkätsvar fram 88 enkätsvar att bearbeta, samt 12 läsintresserade ungdomar att intervjua. Av dessa läsintresserade ungdomar uppgav mer än hälften av pojkarna att de läste fantasy. En ungefär lika stor del av flickorna uppgav att de läste romantiska böcker. Detta tolkar Lundblad och Vesterlund som ett sätt för ungdomarna att bearbeta tankar och känslor om sin könsidentitet.¹³ Även denna tolkning kan bli intressant för mig att jämföra med min egen undersökning.

Undersökningar om fantasy

Det finns endast en relevant undersökning om fantasy att presentera i min forskningsöversikt och det är *Drakar och demoner på biblioteket: om fantasykultur, rollspel och ungdomar* av Anna-Karin Lindh Hedin. Detta är en magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap från Borås som kom 1998. Hedin gör en omfattande genomgång speciellt av hur fantasy bör definieras. Det hon främst tar upp till diskussion är huruvida rollspel är skadligt eller utvecklande och om biblioteket har en roll att spela för rollspelare. Författaren har också genomfört ett antal olika undersökningar, bland annat av 45 rollspelande ungdomar. Den enkät som hon genomfört hade en ovanligt låg svarsfrekvens – endast 18 av 45 enkäter besvarades. Hedin redovisar en aning otydligt att ”många av de som spelar rollspel också läser fantasy eller science fiction”.¹⁴ Detta om än otydliga resultat kommer jag att jämföra med mina egna intervjuresultat.

Någonting som också är viktigt att nämna är att det finns en doktorsavhandling om fantasy i Sverige, *The magic code: the use of magical patterns in fantasy for children* av Maria Nikolajeva, från 1988. Den är naturligtvis mycket viktig, men kommer att kommenteras närmare i avsnittet ”Ett antal definitioner av fantasy” nedan.

Fantasyns popularitet

Om man tittar på de senaste 15 årens läsванеundersökningar som jag har tagit upp ovan tycks det som om genren fantasy genomgått en stor utveckling när det gäller popularitet bland ungdomar.

¹³ Lundblad & Vesterlund (1998), s. 84-85.

¹⁴ Lindh Hedin (1998), s. 55.

- 1987: "Fantastiska berättelser" läses av båda könen.¹⁵
- 1994: 55,17 % av brittiska pojkar mellan 11 och 16 år läser fantasy. Däremot läser bara 29,23 % av flickorna fantasy.¹⁶
- 1996: Pojkar läser oftare än flickor science fiction och fantasy, vilket tolkas som att de har ett större behov av att läsa för att utveckla sin fantasi.¹⁷
- 1998: Mer än hälften av läsintresserade pojkar på gymnasiet läser fantasy. Detta tolkas som ett sätt för dem att bearbeta tankar och känslor om sin könsidentitet.¹⁸
- 1999: Fantasy är den populäraste genren bland både pojkar och flickor på högstadiet. Pojkar läser för att det är "häftigt" och spännande, och flickor för att det är "intressanta miljöer och människor" som beskrivs.¹⁹

Fantasy tycks inte längre vara någonting konstigt eller "kufiskt" som bara enstöriga unga pojkar läser, vilket antyds i den populära opinionen. Bara den explosionsartade utgivningen på svenska under de senaste tio åren visar att fantasy för närvarande är en mycket populär genre.²⁰ En bra sammanfattning av en del av fantasyns fördelar finns i specialarbetet *Fantasy för alla åldrar: en undersökning 1983 – 1986*, skriven av författaren Ann Wåhlander:

Det finns en klar tendens att utgivningen inom denna genre ökat. Det kan, som Ying Toijer-Nilsson säger delvis vara en modevåg som författare rider på, men det är också ett nygammalt och intressant grepp, och dessutom ett bra uttrycksmedel att skriva i den fantastiska berättelsens form. Livsfrågor, andliga erfarenheter, etiska och religiösa problem behandlas t.ex. ofta i fantasyböcker. Kanske är den (sic!) speciellt bra för att uttrycka exempelvis djupare psykologiska problem för barn.²¹

Anna-Karin Lindh Hedin har i sin magisteruppsats som nämndes ovan med ett kapitel som hon kallar "Rollspel kan göra pojkar till män". I detta kapitel diskuterar hon ungdomsforskaren Ulf Dalqvists åsikter, vilka går ut på att rollspel är utvecklande och inte bara handlar om våld – spelets deltagare förväntas lösa problem tillsammans på en intellektuell nivå. Dalqvist och Hedin bakar ihop bland annat rollspel och fantasyläsande till ett begrepp som de kallar "fantasykultur", vilket också speglas av Hedins uppsatstitel.²²

Trots dessa positiva argument för fantasy har jag själv lagt märke till att det fortfarande i dagens samhälle finns många vuxna som inte är fantasyläsare som oroar sig eller förbryllas

¹⁵ Julin (1988), s. 84.

¹⁶ Contemporary juvenile reading habits. A study of young people's reading at the end of the century (1994), s 20.

¹⁷ Bergsten (1996), s. 70.

¹⁸ Lundblad (1998), s. 84-85.

¹⁹ Andersson (1999), s. 27.

²⁰ Engholm (1998), s. 17.

²¹ Wåhlander (1987), s. 7.

²² Lindh Hedin (1998), s. 34.

över barn och ungdomar som läser fantasy. Denna uppsats kan kanske ge en ökad förståelse för vad ungdomarna får ut av sin fantasyläsning.

Teoretisk bakgrund och definitioner

I min undersökning har jag funderat på att använda mig av färdiga modeller för att bearbeta och förhålla mig till mitt material. Jag har efter långt övervägande beslutat mig för att inte använda mig av någon färdig mall, utan att utgå från mina frågeställningar och därifrån gruppera och diskutera mina resultat. Det finns naturligtvis intressanta teorier som jag skulle kunna använda mig av, men ingen av dem jag stött på tycks passa riktigt in i min undersökning. Som bakgrund ska jag ändå med hjälp av några författare presentera de förhållningssätt som jag använder mig av i mitt arbete.

Fantasy som skräplitteratur

En tankegång som jag utgår ifrån och som är en grundsten i mitt uppsatsarbete är att fantasy traditionellt har räknats till populärlitteratur eller ”skräplitteratur”. En bra genomgång av definitioner av populärlitteratur finns i Ulf Boëthius artikel från 1995 ”Populärlitteraturen – finns den?”.²³ Boëthius räknar upp hela sju olika sätt att definiera populärlitteratur:

1. Populärlitteratur är det som folket läser, det som underklassen läser. Denna definition är gjord av den tyske populärlitteraturforskaren Peter Nusser och förkastas av Boëthius som otillfredsställande, eftersom fler än endast underklassen läser populärlitteratur.
2. Populärlitteratur är detsamma som masslitteratur, det vill säga den litteratur som massproduceras på ett standardiserat sätt i långa serier och som sprids i det populära kretsloppet.²⁴ Det synsättet använder sig ett antal forskare av, men Boëthius underkänner även denna definition, eftersom de dyrare romanerna som säljs i den vanliga bokhandeln då lämnas utanför.
3. Den tredje definitionen handlar om böckernas syfte och menar att böcker skrivna i underhållningssyfte är detsamma som populärlitteratur. Boëthius påpekar att många läsande människor inte håller med om detta, då de inte tycker att böcker som exempelvis agentserien om Nick Carter är roliga att läsa, medan de tycker att Hjalmar Bergman, Sven Delblanc och Willy Kyrklund är mycket underhållande.

²³ Boëthius, Ulf (1995), ”Populärlitteraturen – finns den?”, s. 17-34.

²⁴ För en fullödlig beskrivning av det populära kretsloppet, läs *Litteratursociologi* av Robert Escarpit, Lund, 1970, s 86 ff.

4. Nästa definition utgår ifrån sättet man använder litteraturen på och menar då att populärlitteratur blir det när läsaren läser på ett subjektivt sätt "för att skaffa sig lättsam njutning eller trivsamt förströelse". Denna definition tycker dock Boëthius kan bli alltför vid, eftersom han påpekar att även telefonkatalogen kan låna sig till detta syfte.
5. Den femte definitionen av populärlitteratur går ut på att den måste vara lätt att läsa. Detta är enligt Boëthius ett av de vanligaste sätten att definiera populärlitteratur, men han tycker ändå att den är något bristande, eftersom stora delar av arbetarlitteraturen är lättläst, medan flera av de tjocka "flärdromanerna" anses som svårlästa för läsare som inte är vana vid den typen av böcker.
6. Den sjätte definitionen kallas normativ och innebär att man tycker att det är populärlitteratur som har en stor läsekrets och samtidigt påstås vara estetiskt och/eller moraliskt undermåligt. De forskare som använder sig av denna definition kallar ofta populärlitteraturen för smuts- eller skräplitteratur och letar ofta i litteraturen för att finna det som de tycker är moraliskt eller estetiskt förkastligt. Boëthius kritiserar även denna definition, då de egenskaper man tar upp som typiska för populärlitteratur även finns hos många böcker som inte sägs vara populärlitterära.
7. Den sjunde och sista definitionen som Boëthius tar upp kallas smaksociologisk och liknar den sjätte, med undantag av ett ord. Populärlitteratur är det som har en stor läsekrets och samtidigt *anses* vara moraliskt och/eller estetiskt undermåligt (Boëthius kursivering). Denna definition, som lanserades av Helmut Kreuzer 1967, tycker Boëthius är den hittills bästa, just för att det är en historiskt föränderlig definition. Den skiftar när de litterära institutionernas värderingar skiftar.²⁵

Som synes tycks det vara en stor oreda i hur man bör definiera populärlitteratur. Boëthius föredragna definition, nummer sju, är även enligt min egen åsikt en bra definition, även om jag inte kan se någon större skillnad mellan uttrycken "påstås" och "anses". I denna uppsats kommer jag emellertid inte att undersöka vad de litterära institutionerna tycker om fantasy, utan vad fantasyläsande ungdomar har för åsikter.

Boëthius presenterar även en annan term i sin artikel, *kategoriböcker*, ett begrepp som han förklarar myntades av den amerikanska forskaren Janice Radway 1984. Med detta ord menas böcker som är skrivna efter en standard och bygger på upprepade mönster och som exempel räknar han upp pocketserier som *Vita Serien*, *Harlequin* och *Nick Carter*. Detta anser

²⁵ Boëthius, (1995), s. 17-19.

Boëthius vara ”populärlitteraturens hårda kärna” och senare i sin artikel håller han sig till denna typ av böcker när han diskuterar populärlitteratur.²⁶

Boëthius tar även upp anledningar till varför vi läser kategoriböcker och kommer fram till att huvudorsaken är att vi försöker fly från vår verkliga vardag. Denna anledning, påpekar Boëthius, tas upp redan av Horatius och anges av Robert Escarpit som huvudanledningen till varför vi läser böcker överhuvudtaget, vilken genre det än rör sig om. Boëthius anser även att läsning av populärlitteratur sätter oss i kontakt med våra djupare känslor och därför inte är onyttig för vårt vardagsliv, vilket till exempel Escarpit hävdar.²⁷

Är fantasy populärlitteratur?

Kan fantasy kallas populärlitteratur enligt Boëthius presenterade definitioner ovan? Definitionerna nummer tre, fyra, sex och sju kan säkert alla på något vis passa in på olika fantasyböcker. Dock är det viktigt att här göra ett särskiljande. Alla fantasyböcker har inte samma kvalitet. Visst finns det fantasy som är skriven enligt mallar och schabloner och som passar mycket bra i gruppen kategoriböcker ovan, men det finns även fantasy som är skriven för att säga läsaren någonting annat. En stor del av kärnan i dagens fantasy tycks enligt min egen uppfattning vara att skapa nya världar och företeelser – ju mer unika desto bättre. Författare hittar på geografiska omöjligheter, märkliga varelser och folkseder som förbluffar läsaren. Sådant kan naturligtvis kallas för ytskiktet av berättelsen – prinsen kan ju få prinsessan och halva kungariket ändå – men det är inte bara det ytliga som är tankeväckande. Ibland anklagas fantasyböckers huvudpersoner för att vara alltför schablonmässiga, alltför onda eller goda eller förutsägbara, men det finns även fantasy som har verklighetstroga huvudpersoner, sammansatta personligheter, som tänker efter och tvekar och gör saker som kanske inte är det bästa att göra hela tiden. Visst är det ofta lyckliga slut i dessa böcker också, men kanske inte på det mest klassiska viset. Bra exempel på sådana fantasyböcker är enligt min åsikt *Mordant's Need* av Stephen Donaldson och *A Night in the Lonesome October* av Roger Zelazny. Dessa fantasyböcker bör enligt min åsikt inte få stämpeln populärlitteratur, och speciellt inte beteckningen kategoriböcker, påtvingade sig.

Kan fantasy vara bra?

Det jag utgår ifrån är att fantasy länge har betraktats som skräplitteratur, vilket inte torde vara särskilt kontroversiellt att påstå. På senare tid har dock fantasy i allt större utsträckning svällt

²⁶ Boëthius, (1995), s. 21.

ut till en såpass stor produktion att böckerna inte längre ens med den godaste vilja kan klumpas ihop under värdebeteckningen ”skräplitteratur”. I *Svensk Bokhandels* temanummer om fantasy 1998:5 intervjuas bland annat Jörgen Peterzén på förlaget Natur och Kultur. Han framför en viktig åsikt:

Ytligt sett är fantasyn ren och skär eskapism/.../ Studerar man fenomenet litet närmare blir intrycket mer fasetterat. Det finns dålig fantasy, en stunds vardagsflykt, inte mer. Det finns bra fantasy, som kommer att leva vidare som de goda berättelser de är. Fantasyn, skränan, sagan täcker ett behov hos oss och ursprunget är lika gammalt som språket självt. Fantasy tycks också inspirera till vidare verksamhet: studier, konstnärlig verksamhet, föreningsliv. Det torde även ge god lästräning att ta sig igenom tusentals sidor inte allt för lätt text.²⁸

Denna åsikt, som fler än Jörgen Peterzén står för, bildar en viktig motpol till den populära opinion som jag tidigare nämnt och som anser fantasy vara ett exempel på dålig litteratur.

Definitioner

I denna del presenterar jag olika ord och begrepp som jag kommer att använda mig av. Orden och begreppen definieras för att inga oklarheter ska uppstå om vilken tolkning jag använder mig av i undersökningen.

- **Episk fantasy** – ”Episk [fantasy] hänför sig till bredd och längd. Långa berättelser med bred bakgrund och många huvudpersoner.”²⁹
- **Fantastiska berättelser** – Litterär fantasy, speciellt sådan avsedd för barn och ungdom. Termen lanserades på 1960-talet av Göte Klingberg.³⁰
- **Fantasy** – se kapitlet *Vad är fantasy* nedan.
- **Heroisk fantasy** – ”Heroisk fantasy syftar på berättelser där hjältedåd är en viktig ingrediens.”³¹
- **High fantasy** – ”Med high fantasy avses ungefär att det rör sig om en sekundärvärld där trollkunnigt folk vandrar omkring, där det finns flera olika folkslag, och oftast också att det hela handlar om en kamp mellan ont och gott.”³²
- **Lajv** – syftar på den typ av rollspel som utspelar sig i form av skådespel, se förklaringen av *rollspel* nedan.
- **Low fantasy** – fantasy som utspelar sig helt eller delvis i vår egen värld, men med större eller mindre inslag av det övernaturliga.

²⁷ Boëthius, Ulf, (1995), s. 26-28.

²⁸ Engholm, (1998), s. 20.

²⁹ Johansson, Annika (1996), *Världar av ljus, världar av mörker: fantasy och skräcklitteratur*, s. 122.

³⁰ Nationalencyklopedin, (1991), sjätte bandet, s. 133.

³¹ Johansson (1996), s. 122.

³² Johansson (1996), s. 122.

- **Rollspel** – ”Sällskapsspel som kan spelas som tärningsspel, eller i form av skådespel där deltagarna innehar varsin roll. Utgångspunkten är ett tänkt äventyr som skall kämpas igenom. Äventyren kan ha filmiska eller litterära förlagor, t. ex. *Sagan om ringen*, eller vara fritt uppdiktade. /.../ Rollspelen har sitt ursprung i amerikanska strategispel från 1970-talet, bl. a. *Dungeons and Dragons* (1974).”³³
- **Science fiction** – en bra definition av Robert Heinlein från 1957 lyder: ”Realistic speculation about possible future events, based solidly on adequate knowledge of the real world, past and present, and on a thorough understanding of the nature and significance of the scientific method”.³⁴

Ett antal definitioner av fantasy

Här nedan följer en presentation i kronologisk ordning av vad olika forskare har kommit fram till när det gäller definitioner av fantasy.

I sin ordbok *Critical terms for science fiction and fantasy: a glossary and guide to scholarship* från 1986 presenterar författaren Gary K. Wolfe under uppslagsordet ”fantasy” ett antal definitioner för genren. Lloyd Alexander definierade 1968 fantasy som ”Reality pretending to be a dream”, en enligt mitt tycke ganska konstnärlig och psykologisk definition.³⁵ Brian Atteburys definition från 1980 är däremot mycket handfast och vid: ”Any narrative which includes as a significant part of its makeup some violation of what the author clearly believes to be natural law”.³⁶ Wolfe själv använder en variant av denna definition som huvudförklaring på uppslagsordet fantasy: ”A fictional narrative describing events that the reader believes to be Impossible (sic!).”³⁷ Han har alltså förflyttat perspektivet så att det är läsaren istället för författaren som måste tro att det som beskrivs är omöjligt för att det ska vara fantasy som läses.

Det finns flera olika sätt att definiera vad som är fantasy och vad som inte är det. Jan Broberg beskriver i sin bok *På fantasins vingar. En bok om fantasy* från 1994 två fraktioner när det gäller forskning på området. Den ena gruppen av forskare anser att det endast är så kallad ”high fantasy” som bör studeras (sådana verk som J.R.R. Tolkiens, David Eddings och Robert Jordans), medan den andra gruppen gör en vidare definition av vad det är som bör undersökas – ”fantasy fiction är all litteratur där ickerationella fenomen har en avgörande

³³ Bonniers lexikon (1997), del 16, s. 155.

³⁴ Heinleins definition återfinns i Wolfe, (1986), s. 109.

³⁵ Wolfe, (1986), s. 39.

³⁶ Wolfe, (1986), s. 40.

³⁷ Wolfe, (1986), s. 38.

betydelse” (där även ”low fantasy” som böcker av exempelvis Stephen King och Richard Adams kan räknas in).³⁸ Broberg skriver också om hur gränserna för fantasy blir mer och mer flytande, så att det till slut blir mycket svårt att se alla underavdelningar som en enhet – fantasy.³⁹

I Sverige har litteraturformen fantasy funnits i ungefär 40 år – detta hävdar John-Henri Holmberg i boken *Fantasy: fantasylitteraturens historia motiv och författare*, som utgavs 1995. ”Till en början bestod denna nya litteratur egentligen bara av ett enda verk, om än väldigt”.⁴⁰ Det är J.R.R. Tolkiens trilogi *Härskarringen* som åsyftas och Holmberg beskriver hur den sedan 1959-1961 då den först gavs ut i Sverige blivit mycket populär och sålt i enorma upplagor. I läsvaneundersökningar bekräftas för det mesta verkets fortsatta popularitet där det speciellt av pojkar ofta väljs till bästa bok. Det Holmberg till slut kommer fram till är att fantasyns främsta kännetecken är ”sekundärt skapande”. Med detta menar han författarens uppgift att skapa en hel värld där det som sker kanske är omöjligt i vår värld, men känns alldeles ”sant” därför att det stämmer med den skapade världens naturlagar och möjligheter. Läsaren accepterar det som sker om handlingen är ”trovärdig, konsekvent och emotionellt övertygande”.⁴¹ Därmed placerar sig Holmberg i det fack av forskare som anser ”high fantasy” vara den ”sanna” fantasyn, den som är värd att studera.

Annika Johansson försöker i sin bok *Världar av ljus, världar av mörker: fantasy & skräcklitteratur* från 1996 reda ut vad ”high fantasy” egentligen är. Hon nämner tre genrer inom fantasy som alla tycks flyta in i varandra – ”episk fantasy”, ”high fantasy” och ”heroisk fantasy”.

Många gånger är uttrycken utbytbara, men det finns nyansskillnader mellan dem. Episk hänför sig till bredd och längd. Långa berättelser med bred bakgrund och många huvudpersoner. Mervyn Peakes Gormenghast-trilogi är utan vidare episk fantasy, men den är varken high fantasy eller heroisk fantasy, för den innehåller ingen egentlig magi och den har inga hjältar. Med high fantasy avses ungefär att det rör sig om en sekundärvärld där trollkunnigt folk vandrar omkring, där det finns flera olika folkslag, och oftast också att det hela handlar om en kamp mellan ont och gott. Heroisk fantasy syftar på berättelser där hjältedåd är en viktig ingrediens, och beteckningen kan gälla allt från simpel sword & sorcery till David Eddings.⁴²

Den största delen av den fantasy som utgivs idag tycks vara ”high fantasy” eller någonting besläktat med den. Det är i alla fall dessa böcker som säljer bäst. De populäraste författarna

³⁸ Broberg (1994), s. 9.

³⁹ Broberg (1994), s. 14.

⁴⁰ Holmberg (1995), s. 7.

⁴¹ Holmberg (1995), s. 13.

⁴² Johansson (1996), s. 122.

som översatts till svenska under 90-talet verkar enligt upplagorna vara David Eddings, Robert Jordan och Terry Brooks, men en mängd andra författare säljer också bra i Sverige.⁴³

En bra och grundlig genomgång av definitioner av fantasy som är av stort värde finner man i Maria Nikolajevas avhandling *The magic code: the use of magical patterns in fantasy for children* från 1988. Den tycks vara den enda avhandling om fantasy som hittills presenterats i Sverige och den är därigenom mycket viktig. Avhandlingen handlar om mönster i fantasy skriven för barn, så den är inte helt relevant för min egen uppsats, men där finns ändå många värdefulla tankar. Bland annat hävdas att det i fantasylitteraturen måste det finnas minst två världar, en verklig, primär, värld och en magisk, sekundär, värld. När en berättelse utspelar sig i endast en värld där allting är möjligt och magiska saker sker, kallar Nikolajeva detta för en saga.⁴⁴ Detta är enligt min åsikt inte något bra sätt att definiera fantasy på, eftersom det utestänger det mesta av den high fantasy som skrivs idag. Nikolajeva vill lösa problemet genom att kalla dessa high fantasys världar för sekundärvärldar fastän ingen primärvärld finns, utom på det metatextliga planet mellan författaren och läsaren, men det känns inte som en tillräcklig förklaring för mig.⁴⁵

Min definition

Den definition som jag har valt att arbeta efter är Brian Atteburys definition som återges i Gary K. Wolfes ordbok som presenterats ovan, alltså att fantasy är all skönlitteratur som innehåller viktiga element som klart och tydligt bryter mot vad författaren anser vara en naturlag (*min förenklade översättning*).

Syfte och frågeställningar

Syfte

Syftet med min uppsats är att ta reda på varför vissa gymnasieungdomar läser fantasy. Frågor som är relevanta i detta sammanhang är: Varför anser ungdomarna själva att de läser genren och hur får de tag i sina böcker? Stämmer det som tidigare forskning visar, att både pojkar och flickor numera läser fantasy i lika stor utsträckning? Det kan även vara intressant att fråga hur ofta de läser fantasy och vilka som är deras favoritförfattare och -böcker. Även gymnasieungdomarnas åsikter om själva genren är intressanta. För att ta reda på vilka

⁴³ Engholm, Arvid (1998), s. 20.

⁴⁴ Nikolajeva (1988), s. 13.

⁴⁵ Nikolajeva (1988), s. 36.

ungdomarna som läser fantasy är, genomförs även en större generell läsvaneundersökning om bland annat vilka genrer gymnasieungdomar söker sig till i sitt fritidsläsande, samt om hur de uppfattar sitt läsande. En noggrannare beskrivning av själva frågorna som ställs följer nedan.

Frågeställningar

Enkätundersökningen

I den första, generella, undersökningen arbetar jag för att få fram skillnader mellan dem som läser fantasy och dem som inte gör det. Finns det någon skillnad? Man kan naturligtvis inte se på vare sig fantasyläsande ungdomar eller ungdomar som inte läser fantasy som homogena grupper, men det kanske ändå är möjligt att genom att jämföra grupperna skilja ut fantasyläsare på något sätt. Det som undersöks är:

- *Sociala skillnader*, genom att låta ungdomarna ange vilken utbildning deras föräldrar har.
- *Intresseskillnader*, om och vad ungdomarna har för fritidsintressen samt vad de lägger pengar på när de har tillgång till pengar.
- *Skillnader i läsning*, i hur stor utsträckning ungdomarna läser, vilka genrer de rör sig inom, om föräldrar eller andra läst högt för dem när de var små.
- *Könsskillnader*, om flickor läser fantasy i lika stor utsträckning som pojkar.

Det fullständiga enkätformuläret återfinns som bilaga 1.

Intervjuerna

I den andra delen av undersökningen gör jag enskilda intervjuer med nio ungdomar som anmält sitt intresse för att delta i en intervju. Dessa ungdomar har jag valt ut bland dem som genomfört enkäten och som i den angivit att de läser fantasy. I intervjuerna har jag bland annat möjlighet att undersöka ungdomarnas egna skäl för att läsa fantasy. Huvudfrågorna som jag vill undersöka är:

- Varför läser ungdomar fantasy?
- Hur får de tag i fantasyböcker?

Dessa huvudfrågor delas upp och luckras upp genom följande mindre övergripande frågor.

- *Konkreta, kortare frågor*: Vilka är dina favoritförfattare och -böcker? Var får du tag på fantasy litteratur? (Utnyttjar du biblioteken? Lånar du böcker på andra sätt? Köper du böcker? Använder du vanliga bokhandlar och/eller nätbokhandlar när du köper fantasy-

böcker?) Läser du även inom andra genrer? Läger du ner pengar på ditt fantasyläsande? Var har du hittat de bästa böckerna?

- *Abstrakta, längre frågor:* Varför läser du fantasy? Vad är det som är bra med fantasy? Är du nöjd med bibliotekets sortiment? Är du nöjd med bokhandlarnas utbud? Vad tycker du om fantasy som genre?

Intervjumallen återfinns som bilaga 2.

Metod och källmaterial

Jag använder mig av både kvantitativa och kvalitativa metoder – en enkätundersökning såväl som intervjuer.

Jag har gjort en undersökning i tre steg: Det första steget var en pilotundersökning med fem gymnasieungdomar ur en klass som sedan inte ingått i undersökningen. Pilotundersökningen var till för att upptäcka oklara formuleringar och missuppfattningar i enkäten så att de kunde rättas till innan steg två genomfördes. En pilotundersökning är också praktisk för att ta reda på hur lång tid det tar att fylla i enkäten. Min pilotundersökning genomfördes och informanterna kom med åsikter om mitt urval av fritidsintressen, som jag därefter ändrade på.

Det andra steget var en enkätundersökning som gick ut till ett antal gymnasieklasser i Uppsala och handlade om läspreferenser (se frågeställningar ovan), så att jag bland annat fick reda på generella genrepreferenser samt vilka av de svarande som läste fantasy. De svarande upplystes naturligtvis om att enkäten inte var helt anonym, eftersom jag en kort period kände till vilka elever som läste vad. För att jag skulle ha så stor kontroll som möjligt var jag närvarande när enkäterna genomfördes. Jag gick igenom de olika frågorna på overhead och förklarade hur viktigt det var att alla var fullständigt ärliga i sina svar. Informanterna fick också tillfälle att fråga mig om någonting i enkäten var oklart.

I det tredje steget, som anonymiserades, intervjuade jag med hjälp av bandspelare nio ungdomar som fanns kvar från den första omgången (se frågeställningar ovan). När jag valt ut de ungdomar som ska delta i intervjuer arbetade jag med ett nytt set frågor, för att kunna gå djupare in i min problemställning. Informanterna informerades innan intervjun påbörjades om att de kommer att vara helt anonyma på banden och att dessa band bara kommer att vara tillgängliga för forskare. Innan intervjun påbörjades undertecknades även ett kontrakt, där ungdomarna gav mig rätten att citera dem och där jag samtidigt förband mig att inte utpeka dem med karakteristika som gjorde dem lätta att känna igen. Intervjusituationen var inte låst – det var meningen att ungdomarna själva skulle associera fritt utifrån frågorna, och det var inte

min mening att klippa av deras resonemang om de började tala om någonting annat som hade med fantasy att göra.

Urval

I en sådan här undersökning är en av de svåraste uppgifterna hur man ska välja ut sina informanter. Jag bestämde mig för att välja ut sex gymnasieklasser – en grupp med tre praktiskt inriktade och en grupp med tre teoretiskt inriktade klasser. Jag var medveten om att könsfördelningen i vissa av klasserna skulle vara ojämn och jag valde därför slumpvis ut en kvinnodominerad, en mansdominerad och en klass med jämn könsfördelning i de bägge grupperna. Av de 121 elever som deltog i enkätundersökning var 62 kvinnor och 59 män.

Till intervjuerna bestod mitt urval av alla de gymnasieelever som i enkäten kryssat i att de läste fantasy, såväl som angett sitt namn och att de var intresserade av att delta i en intervju. Urvalet till intervjuerna kom att bestå av nio gymnasieelever, varav fem män och fyra kvinnor.

Eftersom det gjorts ganska många läsванеundersökningar om högstadieelever och ett stort antal om mellanstadieelever är det viktigt att lyfta fram just gymnasieeleverna. Det är svårt att dra helt generella slutsatser av hela undersökningen, eftersom urvalet av gymnasieelever utgörs av en så varierad grupp människor, men detta arbete är endast en studie med ett litet antal elever. I en större undersökning med större tidsram skulle resultaten kunna bli mer generella.

Det hade kanske varit enklare att undersöka barn på lägre studienivå, som anses utgöra ett mer representativt urval än ungdomar på gymnasiet, vilka redan delat in sig efter sina intressen. Trots detta anser jag att jag har gjort ett bra urval som jag hoppas fungerar väl. De få ungdomar som väljer eller tvingas att inte gå gymnasiet väljer jag att bortse ifrån, eftersom en så överväldigande andel ändå fortfarande väljer att studera på gymnasiet.

Läsvanor i statistik

I enkätundersökningen vars resultat presenteras här nedan har gymnasieelever från tre skolor i Uppsala medverkat. I hela det följande avsnittet hämtas alla uppgifter från enkätundersökningen om ingenting annat anges.

I enkätundersökningen deltog 121 gymnasieelever. I ett par av klasserna var frånvaron hög, men ingen av de medverkande klasserna bestod av färre än femton personer. Ingen av respondenterna har lämnat in enkäten oifylld. Ett fåtal respondenter har lämnat en eller flera frågor oifyllda, varför jag vid redovisningen av dessa frågor blir tvungen att räkna bort dem. Ytterligare ett antal har fyllt i en eller flera frågor på ett felaktigt sätt. Vid redovisningen av dessa frågor räknar jag med dessa respondenter om jag tror mig förstå vad respondenten har menat – annars räknar jag dem som bortfall. När jag använder mig av procenttal har jag avrundat till en decimal.

Gymnasieeleverna och deras situation

I detta avsnitt presenteras resultat från enkäten som ger en bild av elevernas fritid och familjesituation, för att få en bild av hur gymnasieungdomar lever idag. Under vissa rubriker ringas fantasyläsarna in, men annars är detta kapitel till för att ge en allmän bakgrund.

Fritidsintressen och genrer

I en av frågorna fick respondenterna svara på vilka fritidsintressen de hade. De ombads fylla i högst tre fritidsintressen, men några respondenter har fyllt i fler än tre. Eftersom det var ganska många som fyllde i fler än tre alternativ, har jag valt att inte räkna bort dessa svar, utan att presentera dem tillsammans med de andra. I tabellen nedan jämförs respondenternas fritidsintressen med deras genrepreferenser.

Tabell nr 1. Tabellen jämför fritidsintressen och genreprefenser.

Fritidsintressen	Genrer														Totalt
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Spela/sjunga/skriva musik	1	3	4	1	5	5	-	5	-	1	3	4	2	3	37
Tillverka saker, tex sy, svetsa	2	2	2	-	1	3	-	1	-	2	3	3	-	-	19
Läsa böcker/serier	5	6	6	2	1	6	-	8	-	3	3	4	3	-	47
Supa	2	2	-	2	4	3	-	2	-	1	5	3	5	6	35
Utöva någon sport	9	5	3	3	7	8	-	3	-	1	3	8	5	6	61
Politik	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	1	1	-	-	6
Programmera datorer	6	1	6	-	-	-	-	6	-	2	-	2	-	-	23
Vara ute i naturen	4	2	2	1	-	1	-	2	-	1	1	2	1	-	17
Spela rollspel/lajva	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	3
Teckna/måla	1	1	1	-	1	2	-	2	-	1	2	2	-	-	13
Träna	12	9	5	5	7	12	-	2	-	3	1	9	5	1	71
Lyssna på musik	13	15	6	10	6	17	-	11	-	6	8	12	13	3	120
Vara med kompisar	14	25	9	16	14	28	-	9	-	9	15	18	12	5	174
Hänga på stan	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	2	1	-	6
Spela datorspel/TV-spel	4	1	5	-	2	1	-	5	-	1	-	4	2	2	27
Se på TV/video/film	2	12	2	6	4	9	-	3	-	4	5	12	4	4	67
Laga mat	3	2	-	-	-	1	-	1	-	1	1	-	1	1	11
Använda Internet	3	2	2	1	3	3	-	1	-	1	1	4	-	1	22
Spela teater	-	1	-	1	-	2	-	1	-	-	1	-	-	-	6
Miljöfrågor	-	1	-	-	-	2	-	2	-	-	1	-	-	-	6
Skriva dikter/prosa	1	-	1	-	-	1	-	-	-	4	1	1	-	-	9
Flickvän/pojkvän	5	17	2	9	5	7	-	5	-	7	7	5	4	4	77
Totalt	87	107	57	57	62	114	-	71	-	48	64	96	58	36	855

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

Förklaring av genrenummer:

1 = Klassiker	2 = Böcker om kärlek	3 = Science fiction
4 = Ungdomsböcker	5 = Äventyrsböcker	6 = Realistiska romaner
7 = Teaterstycken	8 = Fantasy	9 = Barnböcker
10 = Dikter	11 = Skräck	12 = Deckare/thrillers
13 = Serietidningar	14 = Inget svar alls	

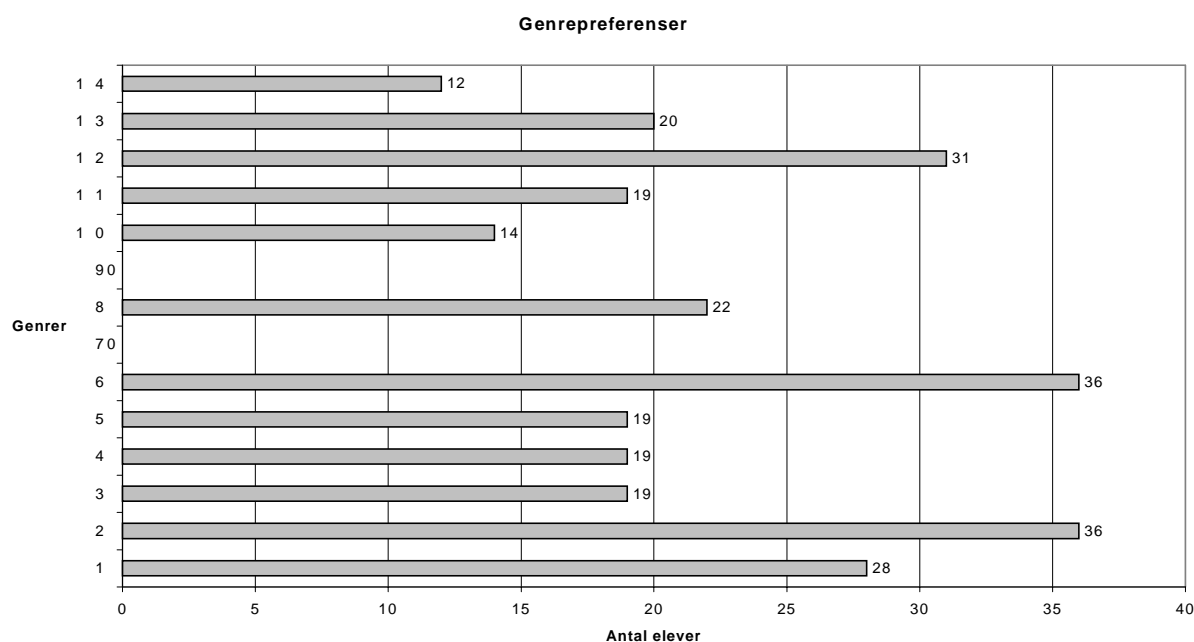
Resultatsiffrorna i kolumnen och raden ”Totalt” i tabellen stämmer inte med det faktiska antalet elever som svarat på undersökningen, eftersom respondenterna angivit fler än ett alternativ under båda frågorna, fritidsintressen och genrer. För en faktisk siffra på hur många elever som var intresserade av ett visst fritidsintresse, se tabell nr 2. För en faktisk siffra på hur många elever som var intresserade av en viss genre, se diagram nr 1. Ett antal av eleverna har också angivit andra genrer och fritidsintressen än de som fanns angivna som alternativ i enkätformuläret. Dessa väljer jag att inte redovisa fullständigt, men jag nämner att den populäraste genren förutom de som redovisas här var självbiografier och att det populäraste egna fritidsintresset var bilar.

Som vi kan se är det mest tydliga resultatet att respondenter som angivit pojkvän/flickvän som fritidsintresse läser flest böcker om kärlek, vilket inte kan ses som kontroversiellt. När det gäller fantasy, som den senare delen av undersökningen handlar om, ligger genren på förstaplats eller delad förstaplats hos de respondenter som spelar/sjunger/skriver musik (5 elever), läser böcker/serier (8 elever), programmerar datorer (6 elever), spelar rollspel/lajvar (2 elever), tecknar/målar (2 elever), spelar dataspel/TV-spel (5 elever) och är intresserade av miljöfrågor (2 elever). Observera att det kan vara samma respondent som till exempel både läser fantasy, programmerar datorer och är intresserad av miljöfrågor.

Genrepreferenser

I följande diagram visas gymnasieelevernas generella genrepreferenser. Observera att ungdomarna vid enkätundersökningstillfället inte har haft tillgång till några definitioner av de olika genrererna. De har alltså själva fått bedöma vad de vill kalla de böcker de läser.

Diagram nr 1, visar genrernas popularitet.

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

Förklaringar till siffrorna som betecknar genrerna återfinns efter tabell nr 1. Här ser vi alltså genrernas popularitet hos de deltagande gymnasieeleverna. De två genrer som innehar förstaplatsen är böcker om kärlek och realistiska romaner. Därpå följer deckare/thrillers och klassiker. Först på femteplats återfinns vi fantasy. Här vill jag passa på att återknyta till Maria Anderssons resultat i hennes uppsats, vilka redovisades i forskningsöversikten ovan. Enligt Anderssons resultat var fantasy den populäraste genren hos både pojkar och flickor på högstadiet, men enligt diagrammet ovan hamnar genren först på femteplats. Naturligtvis kan det vara en väsentlig skillnad mellan läsintressen hos en högstadielev och en gymnasieelev, men detta resultat är ändå ett klart avsteg från Anderssons resultat.

Kön och linjeval

I nästa tabell jämförs elevernas fritidsintressen med deras kön och programinriktning.

Tabell nr 2. Tabellen jämför fritidsintressen med kön och programinriktning.

<i>Fritidsintressen</i>	Kvinnor	Män	Totalt		Teoretisk	Praktisk	Totalt
Spela/sjunga/skriva musik	6	10	16		10	6	16
Tillverka saker, t ex sy, svetsa	6	1	7		5	2	7
Läsa böcker/serier	8	10	18		13	5	18
Supa	4	15	19		8	11	19
Utöva någon sport	8	22	30		17	13	30
Politik	1	2	3		-	3	3
Programmera datorer	1	7	8		7	1	8
Vara ute i naturen	2	4	6		4	2	6
Spela rollspel/lajva	-	2	2		2	-	2
Teckna/måla	3	1	4		3	1	4
Träna	17	14	31		21	10	31
Lyssna på musik	25	28	53		20	33	53
Vara med kompisar	48	26	74		35	39	74
Hänga på stan	1	1	2		1	1	2
Spela datorspel/TV-spel	-	11	11		5	6	11
Se på TV/video/film	14	15	29		11	18	29
Laga mat	2	3	5		2	3	5
Använda Internet	2	8	10		6	4	10
Spela teater	2	-	2		1	1	2
Miljöfrågor	2	-	2		1	1	2
Skriva dikter/prosa	4	-	4		4	-	4
Flickvän/pojkvän	22	11	33		13	20	33
Totalt	178	191	369		189	180	369

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

De mest mansdominerade fritidsintressena tycks vara att spela datorspel/TV-spel (elva män – inga kvinnor), spela rollspel/lajva (två – inga), programmera datorer (sju – en), använda Internet (åtta – två), supa (femton – fyra) och utöva någon sport (tjugotvå – åtta). De mest kvinno-

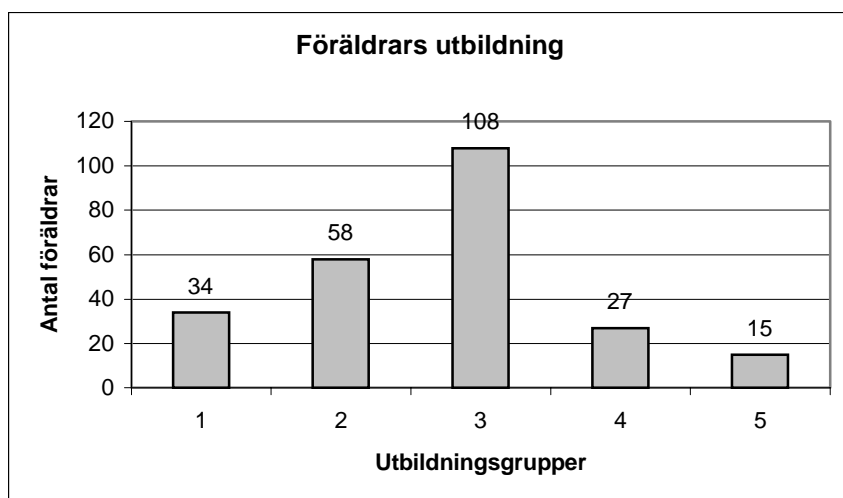
dominerade fritidsintressena är skriva dikter/prosa (fyra kvinnor – inga män), miljöfrågor (två – inga), spela teater (två – inga), tillverka saker, t ex sy, svetsa (sex – en), vara med kompisar (fjortioåtta – tjugosex) och flickvän/pojkvän (tjugotvå – elva).

När det gäller skillnaden i fritidsintressen mellan praktiskt och teoretiskt inriktade gymnasieelever finns det också bra exempel. Tretton av 64 teoretiskt inriktade elever läser böcker/serier, medan bara fem av 57 praktiskt inriktade elever gör det. De sammanlagt tre elever som har angivit att de är intresserade av politik återfinns allihop i ett praktiskt inriktat program, vilket är svårt att dra några slutsatser utifrån, eftersom det rör sig om ett så litet antal. Å andra sidan är det sju teoretiskt inriktade elever som programmerar datorer, medan det endast finns en praktiskt inriktad elev som gör det. De sammanlagt två eleverna som angivit att de spelar rollspel är båda två teoretiskt inriktade. Cirka dubbelt så många teoretiskt inriktade gymnasieelever som praktiskt inriktade har att träna som ett fritidsintresse. De fyra eleverna som skriver dikter/prosa går på ett teoretiskt inriktat program. Slutligen är det tjugo praktiskt inriktade elever som angivit pojkvän/flickvän som fritidsintresse, medan motsvarande antal elever på den teoretiska sidan är tretton.

Utbildning

Någonting som känns viktigt att ta med när man undersöker ungdomars läsvanor är deras föräldrars utbildning. Detta kan vara nog så intressant, eftersom utbildningsnivå kan reflektera social klass och därmed borde ha inverkan på barnens fritidsintressen och genrepreferenser. Fritidsintressen har redan redovisats i två tabeller ovan och därför väljer jag att inte jämföra elevernas fritidsintressen med föräldrarnas utbildning, utan enbart att presentera ett diagram över föräldrarnas utbildning och en tabell som jämför deras utbildning med barnens genrepreferenser.

Diagram nr 2, visar föräldrarnas utbildning.

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

Förklaring av utbildningsgrupper:

1 = Grundskola/folkskola

2 = Gymnasieutbildning/komvux

3 = Folkhögskola/eftergymnasial utbildning

4 = Annat/Vet ej

5 = Inget svar⁴⁶

Diagrammet ovan visar informanternas svar på frågan: "Vilken är den högsta utbildning dina föräldrar har?". Alla informanterna har inte fyllt i båda föräldrarnas utbildning. Skälet till detta kan vara att de lever med bara en förälder. Som synes har de flesta föräldrarna eftergymnasial utbildning. Gällande 42 föräldrar har informanterna svarat att de inte vet vilken utbildning de har, att de har en annan utbildning än de alternativ som funnits, eller inte fyllt i någonting alls.

⁴⁶ I enkäten var alternativen "folkhögskola" och "eftergymnasial utbildning" åtskilda. Dessutom var alternativen "annat" och "vet ej" åtskilda. Jag har valt att slå samman dem eftersom jag bedömer att de förra två alternativen är tillräckligt lika varandra, samt att de två senare inte är intressanta att undersöka separat.

Tabell nr 3, om föräldrars utbildning och deras barns genreprefenser.

Utbildningsgrupper					
Genrer	1	2	3	4	Totalt
Klassiker	5	11	35	5	56
Böcker om kärlek	19	12	30	11	72
Science fiction	1	9	27	1	38
Ungdomsböcker	16	10	9	3	38
Äventyrsböcker	3	9	21	5	38
Realistiska romaner	11	12	46	4	73
Teaterstycken	-	-	-	-	-
Fantasy	1	16	24	3	44
Barnböcker	-	-	-	-	-
Dikter	4	4	13	7	28
Skräck	6	14	16	2	38
Deckare/thrillers	9	10	36	6	61
Serietidningar	5	12	12	9	38
Inget svar	2	7	6	9	24
Totalt	82	126	275	65	548

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

För att göra tabellen ovan möjlig att genomföra, har de elever som endast angivit en förälders utbildning (och alltså inte fyllt i någonting alls om förälder nummer tvås utbildning) fått sin uppgift dubblerad. Om detta inte hade gjorts, hade tabellen blivit ojämn. Två andra alternativ fanns – att endast räkna med en förälder för varje elev, eller att ta bort tabellen. Att räkna med endast en förälder visade sig vanskligt, eftersom ett urvalsproblem uppstod. Om jag till exempel hade valt att ta med föräldern med högst utbildning, hade tabellen bestått av i huvudsak en utbildningsgrupp – nummer tre. Därför valde jag att istället göra som ovan. I tabellen ovan har utbildningsgrupperna förändrats så att grupp nummer fem är borttagen. Detta är gjort för att det inte känns relevant att redovisa samband mellan icke ifyllda uppgifter och genreprefenser. Grupp fem kom att bestå av endast en person, vilken inte hade fyllt i någonting på fråga 3.

De elever vars föräldrar befinner sig i utbildningsgrupp ett läser allra mest böcker om kärlek. Sedan läser de i fallande ordning ungdomsböcker och realistiska romaner. De ungdomar vars föräldrar befinner sig i utbildningsgrupp två läser i fallande ordning fantasy,

skräck och realistiska romaner/böcker om kärlek/serietidningar. Ungdomarna vars föräldrar är i utbildningsgrupp tre läser i fallande ordning realistiska romaner, deckare/thrillers och klassiker. De ungdomar vars föräldrar befinner sig i utbildningsgrupp fyra läser mest böcker om kärlek På delad andraplats befinner sig serietidningar och ingen genre alls.

Vad gör ungdomarna när de har tillgång till pengar?

En av frågorna i enkätundersökningen löd: "När du har tillgång till pengar, vad brukar du göra? Fyll i allt du brukar göra". Svaren på denna fråga är alltför omfattande för att redovisas i tabellform, men det intressantaste resultatet är att sexton personer av 121 köper böcker när de har tillgång till pengar. Detta är alltså hela 13,2 % av respondenterna.

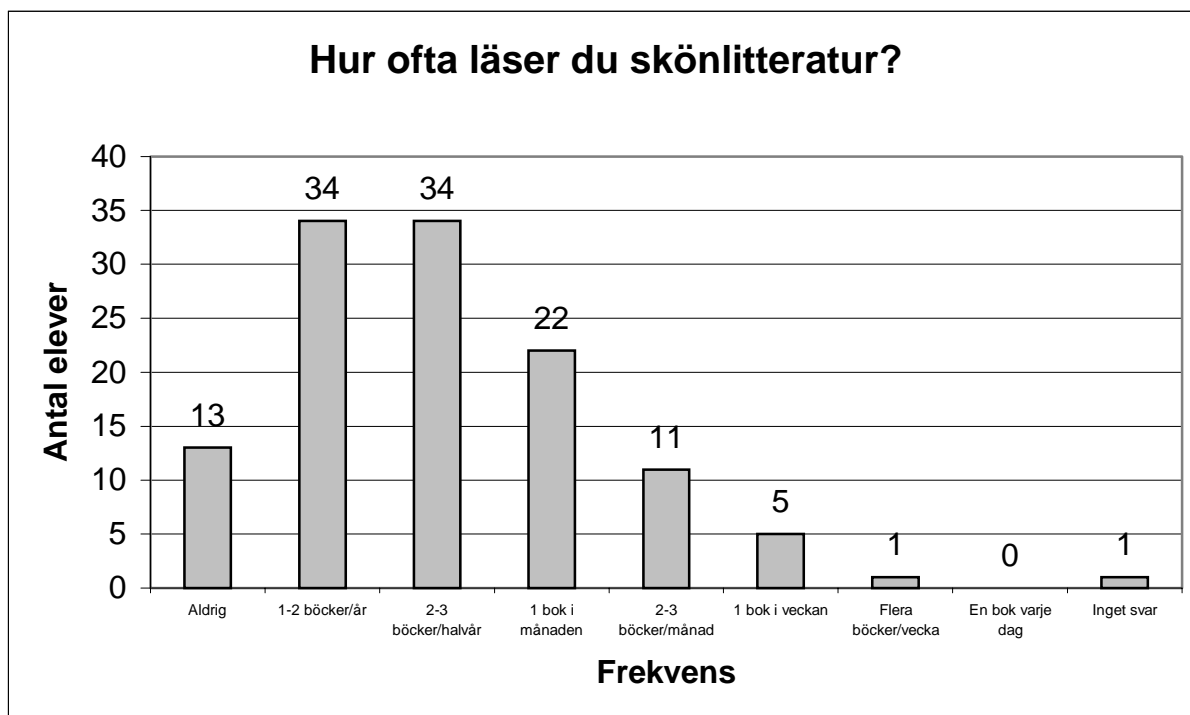
Sammanfattning

Det mest mansdominerade fritidsintresset tycks vara att spela dataspel/TV-spel (elva män – inga kvinnor), och det mest kvinnodominerade fritidsintresset tycks vara att skriva dikter/prosa (fyra kvinnor – inga män). Tretton av 64 teoretiskt inriktade elever har angivit att de läser böcker/serier, medan bara fem av 57 praktiskt inriktade elever gör det. Böcker om kärlek och realistiska romaner är de två populäraste genrerna hos de gymnasieungdomar som deltagit i enkätundersökningen. Genren fantasy kommer först på femteplats. De elever vars föräldrar befinner sig i utbildningsgrupp ett läser allra mest böcker om kärlek. De ungdomar vars föräldrar befinner sig i utbildningsgrupp två läser helst fantasy. Ungdomarna vars föräldrar är i utbildningsgrupp tre läser helst realistiska romaner De ungdomar vars föräldrar befinner sig i utbildningsgrupp fyra läser helst böcker om kärlek. 13,2 % av respondenterna köper böcker när de har tillgång till pengar.

Gymnasieeleverna och skönlitteraturen

Under denna rubrik redovisas resultat som har att göra med läsfrekvens. Diagrammet nedan redovisar hur ofta respondenterna angivit att de läser skönlitteratur.

Diagram nr 3, visar läsfrekvens på skönlitteratur.

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

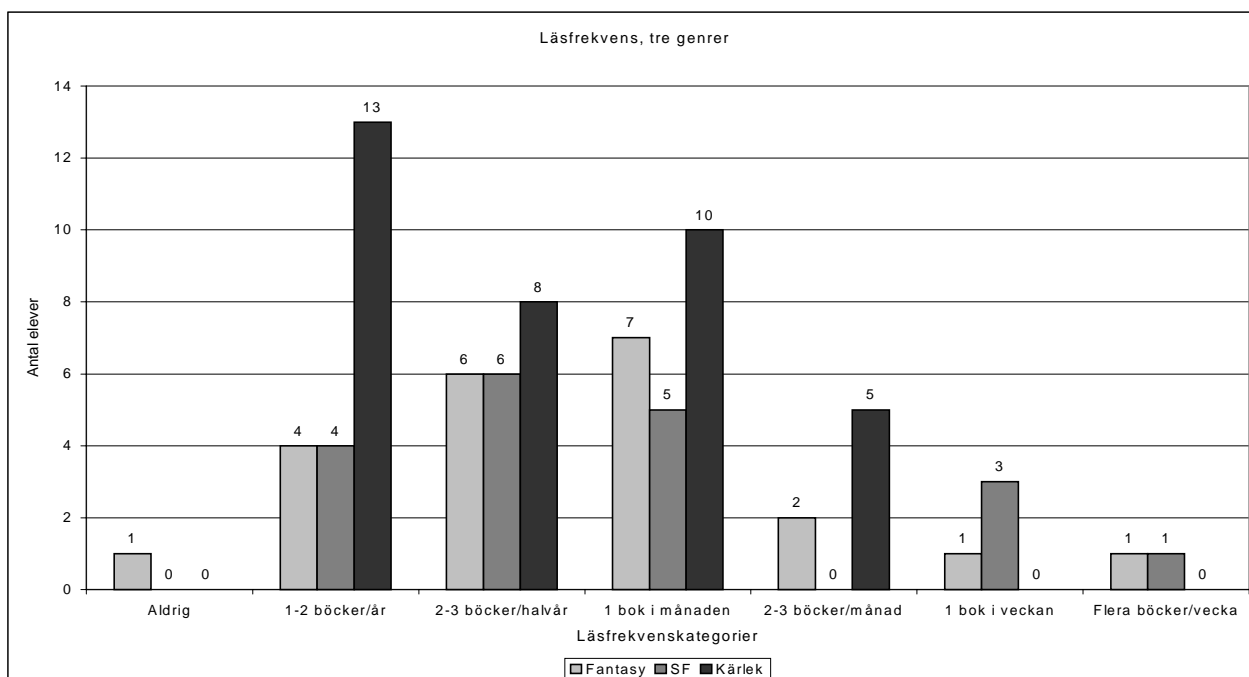
Av de 121 gymnasieeleverna bortfaller en, som inte svarade på frågan. Av de återstående uppgav 13 att de aldrig läste skönlitteratur, vilket är 10,8 % av 120 elever. Tre av dessa elever har ändå angivit genrer som de brukar läsa, vilket antyder att frågan inte är korrekt besvarad. Om dessa tre räknas bort från dem som aldrig läser skönlitteratur, blir resultatet istället 8,3 %. Endast en av respondenterna uppgav att han läste flera böcker i veckan, men detta är inte underligt, eftersom slukaråldern brukar infalla någonstans på mellanstadiet och eftersom studiearbetet är långt mer krävande på gymnasiet än lägre ner i klasserna.

Det vanligaste bland informanterna tycks vara att de läser 1-2 skönlitterära böcker om året eller 2-3 skönlitterära böcker per halvår. De grupper av elever som har den frekvensen på läsning utgör 56,7 % av de 120 gymnasieungdomarna.

Läsfrekvens, genrevis

För att mera skilja ut de fantasyläsande gymnasieeleverna har jag gjort en jämförelse med två andra läsargrupper som angivit en annan genre. Jag vill se hur ofta de som uppgivit att de läser fantasy läser skönlitteratur och om det är någon skillnad mellan dem och genomsnittet respektive mellan dem och de andra två grupperna. De två genrerna som jag valt att jämföra fantasy med är science fiction och böcker om kärlek.

Diagram nr 4, visar läsfrekvens av skönlitteratur genrevis.

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

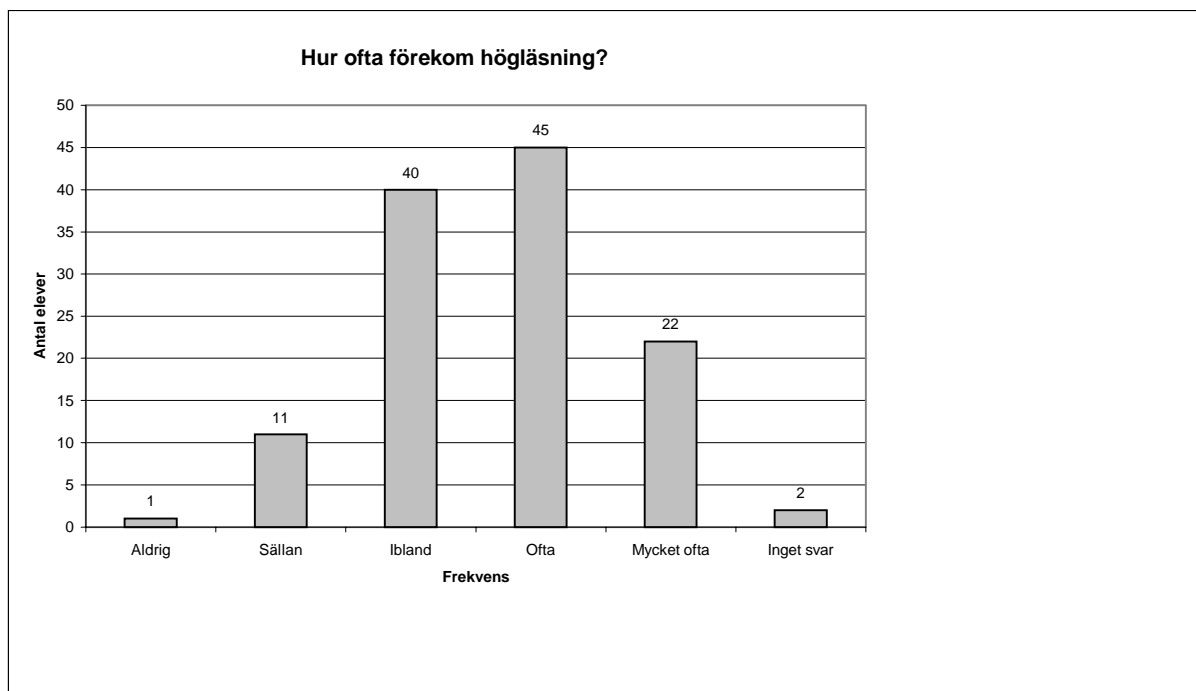
Här kan vi alltså se att 31,8 % av fantasyläsarna angivit sin läsfrekvens som kategorin ”1 bok i månaden”, den största gruppen för den genren. Vi kan jämföra med science fiction, vars största grupp är kategorin ”2-3 böcker/halvår”, med 26,3 % samt med genren böcker om kärlek, vars största grupp är kategorin ”1-2 böcker/år”, med 36,1 %. Intressant kan vara att påpeka att en av fantasyläsarna angivit sin läsfrekvens som kategorin ”Aldrig”, vilket innebär att han aldrig läser skönlitteratur. Liksom jag redan kommenterat ovan i texten, har jag valt att räkna med dem som angivit sin läsfrekvens som ”Aldrig” men ändå angivit genrer de gärna läser i undersökningen.

Fantasyläsare finns alltså inom hela läsfrekvensspektrumet, medan de som läser böcker om kärlek håller sig till mittenkategorierna. Science fiction-läsarna tycks antingen läsa normalt enligt genomsnittet, eller också mycket ofta.

Högläsning

En annan faktor som brukar anses påverka ungdomars läsvanor är i vilken utsträckning de fick uppleva högläsning när de var små. Här nedan redovisas de 121 gymnasieungdomarnas svar på frågan: "När du var liten, var det då någon som brukade läsa högt för dig?".

Diagram nr 5, visar högläsningens frekvens.

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

Två av respondenterna svarade inte på denna fråga alls och om man räknar bort dem från de övriga eleverna blir det 119 elever kvar. Majoriteten, 71, 4 %, uppgav att de upplevde högläsning ofta eller ibland när de var små. Endast 0, 8 %, eller en elev, uppgav att han aldrig fått uppleva högläsning när han var liten.

Tabellen nedan jämför högläsningens frekvensen med frekvensen av läsning av skönlitteratur.

Tabell nr 4, om högläsning och läsfrekvens.

<i>Läsfrekvens</i>	<i>Högläsningensfrekvens</i>						<i>Totalt</i>
	<i>Aldrig</i>	<i>Sällan</i>	<i>Ibland</i>	<i>Ofta</i>	<i>Mycket ofta</i>	<i>Inget svar</i>	
<i>Aldrig</i>	-	2	5	3	3	-	13
<i>1-2 böcker/år</i>	-	4	8	14	7	1	34
<i>2-3 böcker/halvår</i>	1	2	14	12	4	1	34
<i>1 bok i månaden</i>	-	1	7	11	3	-	22
<i>2-3 böcker/månad</i>	-	-	5	3	3	-	11
<i>1 bok i veckan</i>	-	1	1	1	2	-	5
<i>Flera böcker/vecka</i>	-	-	-	1	-	-	1
<i>En bok varje dag</i>	-	-	-	-	-	-	-
<i>Inget svar</i>	-	1	-	-	-	-	1
Totalt	1	11	40	45	22	2	121

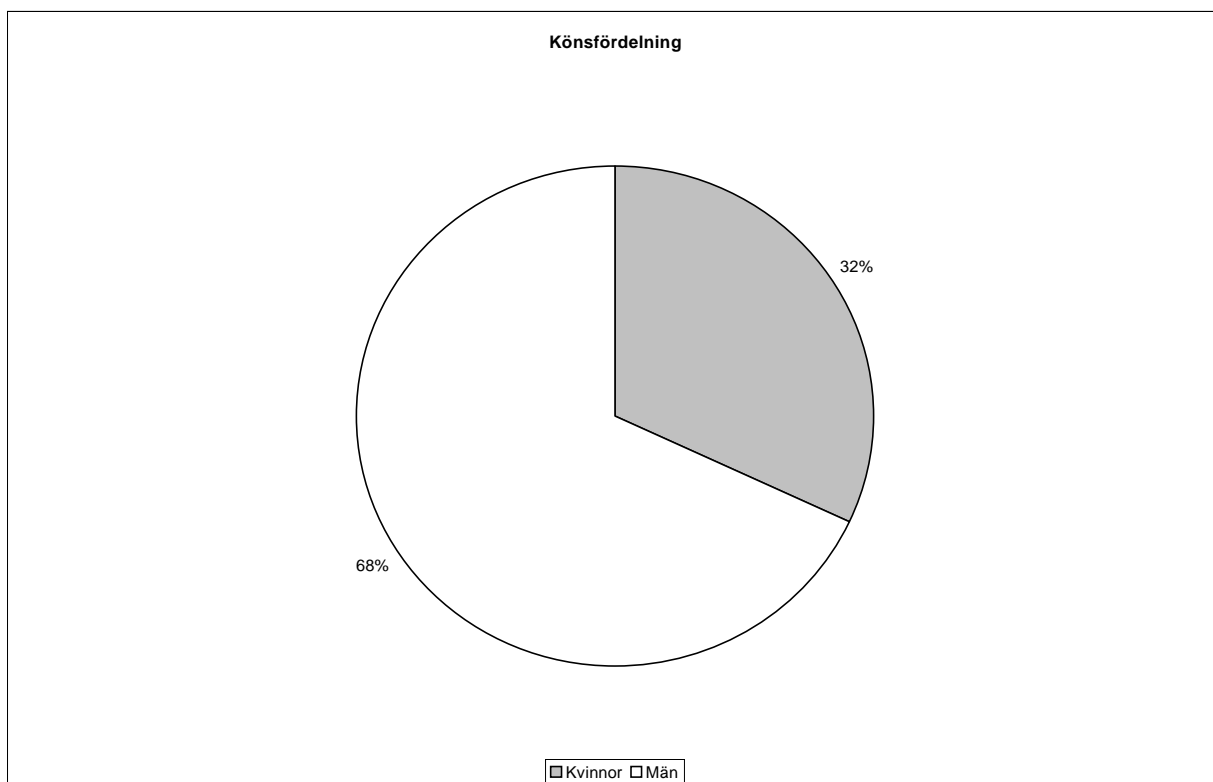
Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

Resultaten som presenteras i tabellen överensstämmer helt med diagram nr 2 ovan. De som upplevde högläsning mycket ofta när de var små avviker inte märkbart från de vanligaste svaren, 1-2 böcker om året och 2-3 böcker per halvår. Inte heller de som upplevde högläsning sällan har några avvikande resultat. Även den enda elev som angav att han aldrig upplevt högläsning läser enligt egen uppgift 2-3 skönlitterära böcker per halvår. Av detta kan man dra slutsatsen att högläsning inte märkbart har inverkat på dessa elevers läsvanor.

Kön

Slutligen vill jag presentera hur stor andel män respektive kvinnor i gymnasiet som läser fantasy.

Diagram nr 6, visar könsfördelning på fantasyläsande gymnasieungdomar

Källa: Enkätundersökning med 121 deltagande elever.

Här ser vi alltså att majoriteten av gymnasieungdomar som läser fantasy är män. Detta är kanske inte något kontroversiellt resultat, men är ändå värt att redovisa, eftersom ett av mina delsyften är att undersöka om fantasy läses i lika stor utsträckning av båda könen. Som synes ovan, går det ungefär två gymnasiegående manliga fantasyläsare på en kvinnlig. Av alla respondenterna läser 25 % av männen fantasy, medan 11 % av kvinnorna gör det.

Vad är det som är så bra med fantasy?

I denna avdelning av uppsatsen undersöks gymnasieelever som läser fantasy genom intervjuer för att få en närmare bild av dem som fantasyläsare. Ungdomarna har genom intervjuerna fått uttrycka själva och med egna ord varför de läser fantasy och vad de har att säga om genren. Även många andra frågor som har med fantasy att göra har tagits upp. Intervjuerna har varit enskilda och ungdomarna är anonyma. När jag kallar dem vid namn i uppsatsen är det inte deras egna namn eller namn som påminner om deras, utan påhittade namn. I hela det följande avsnittet hämtas alla uppgifter från intervjuerna med respektive ungdomar om ingenting annat anges. Förkortningen "I" i citaten står för "Intervjuaren".

Nio ungdomar som anmält sitt intresse av att delta i en intervju deltog i intervjuerna under slutet av februari 2000. Informanterna visste inte vad de skulle bli intervjuade om förrän i intervjusituationen, eller i vissa fall dagen innan. De hade heller inte fått tillgång till frågorna innan, eftersom jag ville att de skulle svara spontant. Jag spelade in dem på band och gjorde sedan utskrifter av intervjuerna. Vid ett tillfälle, där intervjun blev sällsynt lång, valde jag att inte skriva ner allting som informanten sade, eftersom vissa delar av intervjun kom att handla om saker som inte hade att göra med min uppsats.

Kommentarer om urvalet

De nio informanterna som jag intervjuar i den här delen av uppsatsen är inte någon homogen grupp. Sju av dem går tredje året på en teoretiskt inriktad utbildning på gymnasiet, medan de återstående två går första året på en praktiskt inriktad utbildning. Fyra av dem är kvinnor och fem är män. Detta är inte något försök av mig att få en jämn könsfördelning på informanterna, utan det är helt enkelt dessa nio som anmälde sig till intervjuerna. Informanterna läser också olika mycket fantasy. Några av dem läser kanske en bok om året, medan andra läser en fantasybok i veckan. De som läser oftare har naturligtvis mer att säga om fantasy som genre än de som läser mer sällan och kommer därför oftast att ta mest plats när jag citerar ungdomarna.

En presentation av informanterna

Jag har intervjuat nio ungdomar som går på gymnasiet. Se metodkapitlet ovan för mer information om urvalet. Informanternas namn är fingerade, men jag har valt att nedan ändå presentera några av deras intressen och livssituationer, för att läsaren ska få en bättre bild av dem som människor.

Annika

Annika går i trean på ett teoretiskt inriktat program. Hon bor utanför staden tillsammans med sin mamma och pappa. Båda hennes föräldrar läser mycket – hennes mamma läser skönlitteratur och hennes pappa tidskrifter. Annika själv prenumererar också på ett antal tidskrifter. Hon läser hellre än tittar på TV.

Bo

Bo går i trean på ett teoretiskt inriktat program. Han bor med sin mamma, pappa och lillasyster. Han är intresserad av datorer, matematik och naturvetenskap.

Caroline

Caroline går i trean på ett teoretiskt inriktat program. Hon bor med sin familj, som består av mamma, pappa och två småbröder. Hela hennes familj tycker om att läsa. Hennes pappa läser historiska böcker om krig, medan hennes mamma läser deckare. Hon lyssnar ofta på musik och tycker om att teckna och måla.

Dennis

Dennis går i trean på ett teoretiskt inriktat program. Han bor tillsammans med sin mamma. Hans föräldrar har skilt sig, och hans äldre bror har flyttat hemifrån. Dennis pappa läser mest faktaböcker, medan hans mamma läser mycket klassiker och deckare. Hans äldre bror läser lite science fiction, men annars tror Dennis att han har för mycket att göra med sin utbildning. Dennis spelar i en orkester och läser en hel del.

Erik

Erik går i trean på ett teoretiskt inriktat program. Han bor en bit utanför stan med sin mamma, pappa och lillasyster. Han har även en storasyster som flyttat hemifrån. Hela hans familj läser mycket, med undantag av hans mamma, som läser sparsammare. Eriks pappa läser fantasy och deckare och hans mamma läser kärleksnoveller. Hans lillasyster läser fantasy och lite science fiction. Erik är intresserad av datorer och teknik och han bygger även modeller.

Fanny

Fanny går i ettan på ett praktiskt inriktat program. Hon bor med sin mamma och pappa och fem syskon. Hennes pappa läser deckare och hennes mamma läser tidningar. En av hennes systrar läser mycket och två systrar till läser lite då och då. Hennes lillebror läser Bert-böcker.

Fanny tycker om att vara med kompisar och gå på disco. Hon är också intresserad av att spela teater.

Greta

Greta går i trean på ett teoretiskt inriktat program. Hon bor med sin mamma, pappa och lillasyster utanför staden. Hennes mamma läser science fiction och hennes pappa läser fackuppsatser. Hennes lillasyster läser inte så mycket. Greta är intresserad av webbt teknik och spelar tvärflöjt.

Hampus

Hampus går i trean på ett teoretiskt inriktat program. Han har nyss flyttat hemifrån. Innan dess bodde han med sin mamma och pappa. Hans pappa och mamma tycker båda två om att läsa filosofi. Hans mamma läser klassiker och hans pappa har läst lite fantasy. Hampus tycker om att träna och håller på mycket med rollspel.

Ingvar

Ingvar går i ettan på ett praktiskt inriktat program. Man läser inte så mycket där han bor. Han är intresserad av att spela gitarr och tycker om fotboll.

Sammanfattning

Av dessa ungdomar går alltså sju av nio i trean på ett teoretiskt inriktat program. Naturligtvis var det flera som i enkäten angav att de läste fantasy, men det var endast dessa nio (och ett par till, som inte kunde delta av olika skäl) som lämnade sina namn.

Vad är fantasy?

Som jag tidigare angett, finns det många professionella definitioner av begreppet fantasy. Den definition som jag bedömer är den mest användbara är denna: Fantasy är all skönlitteratur som innehåller viktiga företeelser som klart och tydligt bryter mot vad författaren anser vara en naturlag. (Se kapitlet "Ett antal definitioner av fantasy" för mer information.) Att jag bestämt mig för en definition betyder inte att alla måste acceptera den som den enda sanna och riktiga. De ungdomar som jag intervjuade hade flera olika åsikter om hur fantasy skulle definieras. Här nedan följer ett försök att sammanställa dem. Annika säger till exempel:

Annika: Ofta... så är det ju nån slags blandning av historia... eller, ja, som det kanske kunde ha varit, om man springer runt med svärd och så, och drakar, som i och för sig inte fanns nån gång,

men i alla fall /.../ det är mycket... tillbaka i tiden, fast det behöver i och för sig inte vara det. Det kan ju finnas... modern fantasy också. Men grejen är att det är påhittade element med.

Detta svar stämmer ganska precis in på den definition av fantasy som jag arbetar med, om man ser ”påhittade element” som osannolika företeelser som bryter mot naturlagar. Vi kan anta att det är det som Annika menar. Erik definierar fantasy på ett annat sätt: ”Det ska innehålla saker som inte kan förklaras genom dagens teknik och som inte är teknologi som kommer att komma. /.../ det är alltså magi... eh, psykiska krafter och... och... liksom, det finns fler saker som inte... funkar i dagens teknik och fysik.” Eriks definition är även den rätt så väl överensstämmande med min definition. Även Gretas definition: ”Inget som finns på riktigt i alla fall i såna böcker” passar in bland de förgående svaren. Ännu ett svar på frågan är:

Dennis: Skönlitteratur som, som utspelar sig... i en... påhittad... helst medeltida eller... ja, liknande miljö, med, ja, övernaturliga inslag, magi och sånt där. /.../ det kan ju nästan utspela sig i nutid och det kan ju hoppa mellan nutid och... och andra världar och så vidare, men... jag tror inte att jag har läst nån där det inte har varit lite... övernaturligt med, för då känns det inte riktigt som fantasy.

Dennis svar, som är lite vidare, poängterar liksom Annikas och Eriks svar att det övernaturliga måste finnas med för att det ska vara fantasy. Dennis tar också upp fantasy som utspelar sig i nutid, vilket är intressant. Enligt den definition som jag arbetar efter är det fullt möjligt med fantasyberättelser som utspelar sig i vår egen värld och vår egen tid, bara det otroliga, det som bryter mot naturlagarna, finns med som en viktig del. Nästa svar delar emellertid inte den åsikten.

Hampus: Det är berättelser som handlar om... inte handlar om vår värld, utan oftast så byggs det i boken upp en ny form av världsbild... med egna värderingar och... eget... geografi och allt sånt där. /.../ Jag väljer själv att se fantasy bara som det som liksom är... medeltidsartat... Och det som är... lite mera... framtidsartat, det har då gått och blivit science fiction.

I: Ja, men såna här böcker då som utspelar sig i... i vår värld, fast det händer en massa konstiga saker, vad skulle du vilja säga att det är?

Hampus: Det skulle jag faktiskt vilja kalla science fiction, eller... en form av... i vissa fall är det skräck.

I: Mm.

Hampus: Eller... ja, science fiction. För att, jag tycker att nutiden, den förknippar jag med... Nu lever vi med vetenskapens värld.

Hampus definition på fantasy är alltså ganska begränsad. Han väljer att bara koncentrera sig på en viss sorts fantasy, den som utspelar sig i världar som inspirerats av vår egen medeltid, och kallar alltså det som utspelar sig i nutid för science fiction. Senare i intervjun tar jag emellertid upp Narnia-serien av C. S. Lewis och serien om Thomas Covenant av Stephen Donaldson. Dessa böcker om parallellvärldar accepterar Hampus också som fantasy, såvida parallellvärldarna inte innehåller robotar och avancerad teknik. Ännu senare i intervjun, då vi

samtalar om boken *Silverdolken* av Katherine Kerr, nämner Hampus ännu ett kriterium för att en bok ska tillhöra genren fantasy: ”Det är på gränsen... Det är på gränsen till att vara dåligt, därför att det känns som att... kärleksdrama, det kan jag läsa nån annanstans, men, okej... fantasy kan... det är, jag förknippar det med spänning... Det måste vara där.”

Så Hampus definition av fantasy kan sammanfattas så här: Det ska vara spännande. Det ska utspela sig i en värld som är inspirerad av vår medeltid, alternativt i vår tid och i en parallell-värld som är inspirerad av vår medeltid.

En lite mer fåordig definition kommer från Caroline: ”Hmm... Sagovärld, så där... spännande, äventyr... sagovärld.” Det svaret tycks hålla med Hampus i åsikten om att fantasy bör vara spännande. Dessutom använder hon ordet ”sagovärld”. Fantasy beskrivs ofta som ”sagor för vuxna” och det tycks Caroline hålla med om. Även Bos definition betonar det sagolikhade: ”Det är väl... sagolikhade berättelser... kan man säga. Med... eh... oftast... hjältefigurer och liknade”.

En definition som innehåller element från båda lägren ovan är Ingvars: ”Det ska inte vara i den här tiden, i alla fall, det ska väl vara... lite såna här, massa... typ magigrejor och trollkarlar och sånt där.” Ingvar håller med om att ”typ magigrejor och trollkarlar”, alltså övernaturliga element, är utmärkande för fantasy, men han hävdar även att det inte får utspela sig i nutid för att det ska höra till genren. Dessa åsikter om att medeltiden är den enda rätta miljön för fantasy tycks vara relativt utbredd. En orsak till att det är så kan vara det urval av fantasy som förlagen valt att översätta till svenska. När respondenterna nämner olika titlar och författare på svenska, finns nästan bara den episka fantasyn representerad. Ett viktigt undantag är naturligtvis Terry Pratchetts böcker, men även den serien utspelar sig i en värld som har få likheter med vår egen nutid.

En lite ovanlig syn på fantasy finner vi hos Fanny, en flicka i första årskursen på ett program med praktisk inriktning:

Fanny: Ja, fantasy, liksom, ska man säga, sånt där som... egentligen inte finns, sånt där som... monster och... sånt där...

I: Mm. Hur ska liksom en fantasyhistoria vara för att det ska vara fantasy och inte nånting annat? Vad är det som måste vara med?

Fanny: Hmm... Ehm... Mycket sånt där... som är lite abstrakt, om man säger...*skratt*... inte... hmm... Ja, inte alltför konkret, om man säger...

I: Mhm. Vad är det som är abstrakt, då?

Fanny: Mm... Svårt att förklara... ehm... Nej, men... att man formulerar meningar mycket... och... så där. På ett annorlunda sätt, om man säger.

I: Mhm?

Fanny: Och sen just... mm... tanken bakom allting... ska vara viktig /.../ att det finns som... nånting att berätta genom historien...

I: Okej. Som att den är lite... moralisk, eller vad man ska säga...?

Fanny: Ja, precis.

I: ... eller att man ska lära sig saker av den också...?

Fanny: Ja, precis.

De sista av intervjuarens frågor är ganska ledande, men redan innan dem finner man en annan sorts definition än de föregående. Fanny använder ordet "abstrakt" för att beskriva det som är speciellt med fantasy. Hon säger också att "tanken bakom allting ska vara viktig". Detta tolkar intervjuaren som att en fantasyberättelse ska ge ett slags moralisk lektion, vilket Fanny håller med om. Dessa sista två "Ja, precis" är kanske inte helt tillförlitliga, eftersom frågorna som ställdes var så ledande, men det ger ändå en fingervisning om att jag inte har helt fel i mina antaganden.

Fantasy – science fiction

En del av informanterna läser även science fiction. Vissa av dem har under intervjun jämfört fantasy med science fiction och tagit upp skillnader som de tycker är viktiga. Erik tycker till exempel att det är otillfredsställande att biblioteken ofta ställer fantasy och science fiction blandat på samma hyllor, eftersom han anser att de båda genrerna egentligen inte har speciellt mycket gemensamt. Bo tar å andra sidan upp en serie böcker som han tycker ligger i gränslandet mellan fantasy och science fiction. Han tycker att böckerna om Dune av Frank Herbert är mer fantasy än science fiction, trots att de brukar klassificeras som science fiction. Bo tycker att science fiction ofta handlar om framtiden och teknologi, jämfört med fantasy som han ofta tycker utspelar sig "bakåt i tiden". En annan sak som han tycker skiljer de två genrerna åt är att fantasyböcker oftare koncentrerar sig på hjältar än science fiction. Även namn på platser och personer tycker han skiljer sig i stil mellan fantasy och science fiction.

Hampus anser att gränsen mellan fantasy och science fiction är ganska fin. Han tycker att det är svårt att se precis vad skillnaden är. Han tycker själv att fantasy är det som utspelar sig i medeltidsliknande miljöer, medan science fiction utspelar sig i nutid eller framtid. Ett undantag gör han för böcker som utspelar sig i två världar, där den ena är vår egen värld och den andra mer medeltidsliknande. Dessa böcker väljer han att kalla för fantasy. En skillnad som han till sist lyckas komma fram till är att science fiction baserar sig på vår värld och våra naturlagar, medan fantasy inte baserar sig på vetenskap.

Sammanfattning

Informanterna kan delas in i fyra grupper beroende på hur de ställer sig till vad fantasy är.

1. En grupp, som består av Greta, Erik, Annika och Fanny, betonar de överkliga elementen i fantasy. De definierar fantasy genom att säga att en fantasyberättelse innehåller sådant som inte finns på riktigt. Fanny verkar tycka att fantasy också bör ha en moralisk lektion i sig. Annika talar även om att fantasy brukar utspela sig i miljöer som liknar vår egen historia, men hon betonar att det är påhittade element med och att det är det som gör det till fantasy.
2. Den andra gruppen, bestående av Dennis och Ingvar, betonar tidsaspekten. De tycker att fantasy är historier som utspelar sig i en tid som liknar vår medeltid. Förutom att gruppnummer två talar om medeltiden, nämner de också att historierna ska innehålla övernaturliga inslag som magi.
3. Grupp tre består av Caroline och Bo. De betonar det sagoliktande i fantasy och tycker att det ska vara hjältar och äventyr i fantasyböcker.
4. ”Grupp” fyra består slutligen av endast en person, Hampus. Han tycker att det viktigaste är att det byggs upp en ny värld med egen geografi för att det ska vara en fantasyhistoria det handlar om.

Den grupp som kommer närmast den definition på fantasy som Brian Attebury har kommit fram till och som tidigare presenterats i uppsatsen under rubriken ”Ett antal definitioner av fantasy” är grupp ett, vilken också består av flest personer.

Några av informanterna talade om science fiction och jämförde den med fantasy. De kom fram till att skillnaderna mellan genrerna ibland var svåra att se, men att de handlade om tidsperspektiv, hjältar och frånvaro eller närvaro av vetenskap.

Vad är det som är så bra med fantasy?

När det talas om fantasy betonar man ofta sådant som är dåligt med genren. Man talar om verklighetsflykt och skräplitteratur. Därför har jag valt att låta informanterna beskriva det som de tycker är bra med fantasy.

Någonting som de flesta brukar tala om när det gäller fantasyn är verklighetsflykt. Genrens kritiker ser det som att de som läser flyr in i en annan värld och struntar i den verkliga världens bekymmer och ansvar, medan andra, som Jörgen Peterzén på förlaget Natur och Kultur, jämför fantasy med sagan, med det behov av goda berättelser som människan alltid

kommer att ha. Han framhåller även den lästräning som unga fantasyläsare får, eftersom böckerna ofta är tegelstenstjocka och skrivs i serier.⁴⁷

Enligt informanterna är det många olika saker som är bra med fantasy. Fem av informanterna tycker det är bra att komma bort från verkligheten. Fanny säger: ”När man läser fantasy så... åker man ju bort och behöver inte tänka så mycket...”. En del av informanterna tycker att fantasy är bra för att det är en sådan stor kontrast mellan verkligheten och böckerna, eller som Greta uttrycker det: ”Det är just det att om man... typ, vill uppleva nåt annat... än nyheter och sånt...”. Även Caroline tycker att fantasyläsning är ”mycket roligare än att läsa om... det vanliga vardagslivet”.

Hampus tycker att ”det är intressant, det är spännande och fascinerande, liksom, det är... det är nåt nytt.” Han tycker också att ”tjusningen med fantasy är att det finns en stor avsaknad av vetenskap”. Bo tycker att det är roligt att läsa fantasy för att det händer mycket i fantasyböcker.

I slutet av intervjun med Fanny nämner hon att en sak som är bra med fantasy är att man kan hitta historier där som man inte ser på några andra ställen. En annan som uttrycker sin fascination över fantasyförfattarnas uppfinningsrikedom är Hampus. Han tycker att den bästa fantasyn är den där författaren hittar på egna naturlagar och kartor.

Lättläst

Flera av informanterna nämner att fantasy är lättläst och att det är en orsak till varför fantasy är så bra. Om man har läst mycket fantasy är det svårt att hålla med om att fantasy generellt skulle vara lättläst, men man kan förstå vad informanterna menar, när de ofta håller fram David Eddings och hans serier som lättlästa och bra. Dessa serier är heroiska berättelser, med många upprepningar och schabloner, och de kan mycket väl beskrivas som lättlästa. Om man däremot tittar på exempel som böcker av J. R. R. Tolkien, Tad Williams och Robert Jordan är dessa betydligt svårare att ta in. Trots det beskriver påfallande många av dem som läser ”tyngre” författare fantasy som lättläst. Dennis säger till exempel: ”Det är så lättläst. Det är så roligt /.../ Det känns... Det är liksom... det är så enkelt. Det är gott mot ont och... och... hjältarna är snälla och skurkarna riktigt onda, så att man behöver liksom inte bekymra sig och tänka efter en massa.” Ändå läser Dennis när det är lov tre till fyra fantasyböcker i veckan, och framhåller J. R. R. Tolkien, Tad Williams och Robert Jordan som riktigt bra författare. Hur kan det komma sig?

⁴⁷ Engholm, Arvid (1998), s. 20.

En orsak till att just Dennis tycker att fantasy är lättläst kan vara det som han säger ovan, att det är enkelt för att kampen står mellan gott och ont. Antingen är personerna i boken goda eller också är de onda. Böckerna kan alltså vara ”mentalt” lättlästa även om de inte är det språkligt sett. Detta kommer att diskuteras djupare under rubriken ”På Gott och Ont” nedan.

Sammanfattning

Många av informanterna tycker att fantasy är bra för att det är lättlästa böcker det rör sig om. Några tycker att det är lätt att läsa fantasy därför att de vet att det goda vinner över det onda i böckerna. De tycker också att fantasy är bra för att genren innebär en stor kontrast mot verkligheten.

Var finns fantasyn?

När jag påbörjade mina intervjuer föreställde jag mig att fantasyläsare inte använde sig så mycket av biblioteken, utan lånade mer av varandra när de inte köpte böcker. Jag betraktade efter egen erfarenhet också bokhandlarna på Internet som någonting som fantasyläsare borde använda sig av. När jag väl genomfört intervjuerna, fann jag emellertid att jag till mesta delen haft fel i mina antaganden.

Bibliotek

Hela åtta av de nio informanterna brukar låna fantasyböcker på biblioteket (den nionde har lånat förut, men köper numera sina böcker i bokhandeln). De allra flesta av dem använder sig av Stadsbiblioteket i Uppsala, eftersom de tycker att sortimentet är bäst där. Men vissa går hellre till någon filial, eftersom de bor utanför staden, eller till ett skolbibliotek. Greta, till exempel, lånar på sitt filialbibliotek nära hemmet. Hon har också lånat fantasyböcker på biblioteket i den småstad där hon brukar semestra med sin familj. Hon tycker att filialbiblioteket är litet, men att sortimentet räcker till för hennes behov. Även Fanny har lånat på ett litet filialbibliotek. Hon tycker att biblioteket har ”så stort utbud man kan vänta sig av ett litet bibliotek”, men att utbudet har räckt för henne. Greta och Fanny kan sägas tillhöra mellanläsarna av fantasy. Greta har läst fantasyböcker av ungefär tio författare, medan Fanny har läst av ungefär tjugo. Båda är alltså nöjda med sina bibliotek och deras sortiment och ingen av dem har köpt någon fantasybok i en bokhandel.

De som använder sig av Stadsbiblioteket är Caroline, Annika, Bo, Hampus, Ingvar och Erik. Av dessa sex är hälften, Caroline, Hampus och Ingvar, nöjda med Stadsbibliotekets sortiment. Dessa tre anser jag är småläsare av fantasy. Caroline och Hampus läser ungefär en bok

om året, medan Ingvar nyligen har börjat läsa fantasy och bara har läst två serier av David Eddings. De tycker att biblioteket har många bra böcker och det enda Hampus anmärker på är att sortimentet är bättre på svenska än på engelska. De som inte är helt nöjda, Annika, Bo och Erik, anmärker på antalet böcker. Av dessa tre läser två mer fantasy än de andra. Annika läser i genomsnitt en fantasybok varannan månad och Erik läser normalt två till tre fantasyböcker i veckan när han inte har för mycket att göra i skolan. Erik kallar jag därför en storläsare av fantasy och Annika kallar jag en mellanläsare. Bo, däremot har mest läst böcker av David Eddings och är enligt min åsikt en småläsare av fantasy. Erik tycker att Stadsbiblioteket har bra fantasy för att vara ett bibliotek, men att det borde finnas fler böcker. Bo har nästan bara lånat engelska böcker på Stadsbiblioteket och tycker att sortimentet där är lite dåligt. Annika tycker att sortimentet är ganska bra, men att det borde finnas fler böcker, speciellt fler exemplar av böckerna, eftersom de ofta är utlånade.

Den enda av de nio som inte använder sig av biblioteket är alltså Dennis. Han har inte varit på Stadsbiblioteket på ett år, men när han var där senast tyckte han att biblioteket var bättre på science fiction och att utbudet inte var så bra på fantasysidan. Ändå tror han att biblioteket gör en bra avvägning: ”Alla läser ju inte fantasy, så att man kan ju inte begära att de bara har det, så att säga, men, men... jag förmodar att... att det är en ganska bra avvägning de gör”. Dennis har läst fantasyböcker av mellan tjugo och femtio författare och kan kallas en storläsare av fantasy. Han köper för det mesta sina böcker i bokhandeln.

Kommentarer om biblioteket

En del av informanterna hade också andra kommentarer om biblioteket. Hampus tycker mycket om biblioteket som idé. Han vill inte lägga ner pengar på böcker, eftersom de ju finns att låna helt gratis.

Hampus: /.../ biblioteket har ju mycket böcker...

I: Ja, och där är det ju gratis...

Hampus: Mm. Ja, jag vet, och det... det är ju lite mer sortiment, så där i alla fall, kan man tänka sig att... ja men den där boken ser bra ut, den vill jag läsa, och så börjar man läsa och så tänker man – nej. Den var inget bra. Så då kan man gå och lämna tillbaka den.

I: Mm.

Hampus: Det kan man inte om man köper den.

Hampus är orolig för att han ska råka köpa en bok som han senare inte tycker är bra. Då har han ju lagt ut pengarna i onödan. Hampus jämför senare biblioteket med bokhandeln:

Hampus: Biblioteket har inte lika stort fantasysortiment, men... fördelen med biblioteket, det är ju det att... de har alla böcker... eller de har de flesta böckerna, men... de nyare böckerna... har de inte alltid.

I: Nej.

Hampus: Och... det kan ju vara lite jobbigt, på ett sätt, med att... om vi säger att, när en ny bok i en serie ska komma ut, då vill halva stan läsa den. Då är det reservationer... alltså, då pratar vi om... fyrtio, femtio reservationer, eller nåt sånt där och... för då kan man ju inte få tag på boken förrän om ett halvår.

Hampus berömmar stadsbiblioteket för dess fina sortiment, men beklagar sig över att det blir långa köer på böckerna när de först kommer till biblioteket. Även Bo tycker att vissa böcker är så ofta utlånade att det är svårt att få tag i dem. Bo har en annan positiv kommentar om märkningen av böcker på engelska avdelningen på Stadsbiblioteket.

I: Det kanske är svårt att se dem... när de är utspridda så där...?

Bo: Mm, precis. Men annars är de ju markerade, fantasy och science fiction... man vet hur de ser ut och de är ganska lätta att hitta.

Erik har också beröm att ge biblioteket:

I: I ditt tycke, är det bättre kvalitet i bokhandlarna än på biblioteket, eller tvärtom?

Erik: På böckerna?

I: Ja, då... som du tycker är god kvalitet fantasy.

Erik: Jag tycker i så fall att biblioteket är bättre på det.

I: Jaha...

Erik: Eftersom de har... brukar kunna få in de här... lite, lite udda ibland. Ofta har de kvar då... tidigare utgåvor och sånt, jämfört bokhandeln bara kör det som – tycker jag – som... säljer mycket, alltså.

Däremot tycker Erik att det är jobbigt att biblioteket ställer svensk fantasy och science fiction tillsammans, eftersom han tycker att det är två så skilda genrer.

Annika tycker att nackdelen med biblioteket är att böckerna inte kommer till biblioteket fort nog. Hon läser på engelska och ser de nya böckerna i bokhandeln långt innan de kommer till biblioteket. Även Dennis har en liknande åsikt. Han läser också på engelska och tycker att böckerna han vill läsa antingen är utlånade eller inte finns på biblioteket.

Kompisar

Av de nio informanterna brukar fyra, Fanny, Ingvar, Bo och Annika, låna böcker av kompisar. Dennis brukar själv låna ut böcker, eftersom han har så många. De andra fyra, Hampus, Caroline, Erik och Greta, brukar inte låna av kompisar. Erik brukar däremot låna av sin pappa och sin syster.

Hemma

Två av de nio informanterna, Ingvar och Bo, har inte tillgång till fantasyböcker i hemmet. Av de andra har tre, Annika, Erik och Greta, andra familjemedlemmar som läser fantasy och det finns därför böcker att tillgå i hemmet. Eriks pappa och lillasyster läser fantasy och science fiction, någon eller båda av Annikas föräldrar läser fantasy (de har i alla fall fantasyböcker hemma) och Gretas föräldrar läser eller har läst fantasy. De återstående fyra informanterna har fantasyböcker i hemmet för att de själva fått eller köpt böckerna. Det enda undantaget är att Hampus pappa läser fantasy. Hampus har emellertid flyttat hemifrån. När informanterna angav sina favoritböcker inom fantasygenren visade det sig att Annika, Greta och Erik, de tre som hade föräldrar och syskon som läste fantasy och alltså hade tillgång till dessa böcker hemma, hade valt en bok som de hittat hemma till favoritbok.

Bokhandel

Av de nio informanterna är det bara två, Fanny och Ingvar, som är yngre än de övriga informanterna, som varken köpt fantasyböcker i en bokhandel eller brukar gå i någon bokhandel och titta på fantasyböcker. Av de återstående sju brukar fyra, Dennis, Erik, Annika och Caroline, köpa fantasyböcker i bokhandel, medan de tre andra, Bo, Greta och Hampus, nöjer sig med att titta på dem.

Den populäraste bokhandeln för fantasy i Uppsala tycks vara The Uppsala English Bookshop (TUEB). Flera av informanterna tycker om bokhandeln. Tre av dem som köper fantasy tycker att TUEB har bäst sortiment i Uppsala. Dennis tycker att det är ”mysigt” där och att de har flest fantasyböcker. Erik, däremot, tycker bäst om Science fiction- och fantasybokhandeln i Stockholm, men även han har köpt böcker på TUEB. Annika tycker att TUEB har fler av de fantasyböcker som hon upplever som ”djupare” och mindre lättlästa än de vanligaste serierna.

En annan bokhandel som många har varit i är Akademibokhandeln i Uppsala. Caroline tycker bäst om den bokhandeln för att de har flest fantasyböcker, men hon har också köpt på Åhléns i Uppsala. Även Dennis köper böcker på Akademibokhandeln, för att de har inbundna böcker billigt ibland.

Av de tre som tittar i bokhandeln utan att köpa böcker har Bo tittat på TUEBs sortiment. Han tycker att de har många böcker och att de verkar vara av god klass. De andra två, Hampus och Greta, har tittat i Akademibokhandeln. Hampus tycker att sortimentet är bra och att de har både engelska och svenska och pocket, vilket han tycker om. Hampus har visserli-

gen köpt en fantasybok i tre delar en gång, men han ångrar sig, eftersom den sista delen inte var bra.

Annika har förutom bokhandeln erfarenhet av att köpa fantasyböcker genom bokklubb.

Utbudet där tycker hon är bra.

Annika: Det är ganska bra, faktiskt, fast det är... det är klart, det är mest... man hittar ju inga små författare och så, men det är inte så jätteviktigt för mig utan det är ju liksom de stora, kända, Terry Brooks och Katherine Kerr...

I: Mm.

Annika: ... och så. Men... det där tycker jag faktiskt att det är bra. Det finns... ganska mycket, faktiskt.

I: Det är... Skulle du vilja säga att det är bra kvalitet, eller dålig kvalitet...?

Annika: Det är... ja, det vet jag inte. Nej... Alltså, menar du själva...?

I: Nej, men, vad du tycker är bra eller dålig... fantasy, helt enkelt.

Annika: Det är ju... Eller det är ju kanske ganska enkel fantasy. Den är ju liksom inte så... djup, eller vad man ska säga. Utan den är... ofta... av den mer lättlästa sorten som säljer.

Annika är nöjd med bokklubbens utbud, eftersom hon tycker bäst om att läsa böcker av de författare som säljs mest.

Kommentarer om bokhandeln

Annika tycker att bokhandeln borde ha fler översatta fantasyböcker i pocket. Hon tycker att det är besvärligt och dyrt med de inbundna böckerna. Erik kommenterar Science fiction- och fantasybokhandeln i Stockholm och påpekar att den har ett överlägset utbud när det gäller fantasy. Bokhandlar som inte är specialiserade tycker han har ett ganska ordinärt utbud. Erik kommenterar även Akademibokhandeln i Uppsala och påpekar att de översatta fantasyböckerna där är placerade bredvid skrivmaterial som studenter använder, med många framsidor synliga. Detta tolkar han som att Akademibokhandeln främst vänder sig till studerande när de vill sälja översatt fantasy.

Greta tycker inte så mycket om Akademibokhandeln när det gäller fantasy. Hon har en uppfattning om att biblioteket håller en bättre kvalitet än Akademibokhandeln. Hon tycker att det mesta av fantasy som finns i bokhandeln verkar vara kiosklitteratur, eftersom de är skrivna med korta mellanrum. Greta känner att dessa böcker inte kan vara av god kvalitet, eftersom författarna uppenbarligen inte lagt ner så mycket tid på dem.

Caroline tycker att det är synd att Akademibokhandeln har ett så dåligt utbud av engelska fantasyböcker när de har så många svenska. Dessutom anser hon att bokhandeln borde ha fler inbundna engelska fantasyböcker.

Internet

Under intervjun fick informanterna frågan om de brukade titta på eller köpa fantasyböcker på någon bokhandel via Internet. Detta visade sig vara någonting som ingen av dem gjorde. Både Caroline och Dennis är av den uppfattningen att det bara blir dyrare och krångligare att beställa böcker via Internet. Detta är anmärkningsvärt, eftersom jag själv provat att beställa fantasyböcker både från Amazon och Barnes & Noble via Internet. Båda gångerna blev böckerna billigare än vad de skulle ha varit om jag köpt dem i bokhandeln i Sverige. Förutom Caroline och Dennis har de andra informanterna inte tittat på Internet-bokhandlar.

Sammanfattning

I min undersökning har det visat sig att fyra kanaler för fantasyböcker har utnyttjats. Dessa har varit biblioteket, kompisarna, hemma och bokhandeln. Åtta av nio informanter lånar fantasyböcker på biblioteket. Fem av dessa åtta är nöjda med sina bibliotek och deras sortiment. De andra tre tycker främst att det finns för få böcker och för få exemplar. Den informant som inte lånar fantasyböcker på biblioteket tycker att de böcker han vill ha inte finns där eller är utlånade, men han anser också att det finns lagom många fantasyböcker där för allmänhetens behov.

Fyra av nio brukar låna fantasyböcker av sina kamrater. Ännu en lånar själv ut böcker. De fyra återstående brukar inte låna av sina kamrater.

Tre av de nio informanterna har tillgång till fantasyböcker hemma därför att familjemedlemmar läser eller har läst fantasy. Fyra informanter har fantasyböcker hemma som de själva har fått eller köpt. Två informanter har inte tillgång till fantasyböcker hemma.

Fyra av nio informanter brukar köpa fantasyböcker i bokhandeln. En av dessa köper dessutom fantasy genom en bokklubb. Tre av informanterna tittar på fantasyböcker i bokhandeln, men köper inga böcker. Två informanter brukar inte gå till bokhandeln för att titta på eller köpa fantasyböcker. Den populäraste bokhandeln för fantasy i Uppsala tycks vara The Uppsala English Bookshop, men även Akademibokhandeln och Åhléns nämns som inköpställen för fantasy. En av informanterna nämner Science fiction- och fantasybokhandeln i Stockholm som en bra bokhandel för fantasy.

Två av informanterna har tittat på Internet-bokhandlar. Ingen av informanterna anser att köp via Internet är ett bra sätt att köpa fantasyböcker.

Är det barnsligt att läsa fantasy?

Under intervjun fick de flesta informanterna frågan om vilken åldersgrupp de trodde att bokhandlarna riktade sig till när de sålde fantasyböcker på svenska. Vissa av ungdomarna svarade på frågan i sig, medan andra tolkade frågan som att den gällde hela fantasy-genren.

Caroline svarar på frågan om fantasyböcker på svenska:

Caroline: Ungdomar.

I: Varför det, tror du?

Caroline: Därför att jag tror att när man är äldre så läser man oftast engelska böcker. Så känns det för mig, i alla fall, att jag läser mer engelska böcker nu än förut. Nu när man kan engelska bättre.

I: Tror du att de svenska är mer riktade för yngre?

Caroline: Ja. Jag tror det.

I: Hur unga då? Mellan vilka år, tror du?

Caroline: Kanske... fjorton, tretton... jag vet inte kanske...

Carolines förklaring känns ganska realistisk. När fantasyintresserade ungdomar blir äldre, går de över till att läsa på engelska. Även Hampus svarar på frågan om fantasy på svenska med att peka ut åldersgruppen tolv till sexton. Han tror också att den engelska hyllan på Akademibokhandeln är riktad till en äldre målgrupp som är intresserad av fantasy. Hampus har också en annan tanke om fantasy som genre:

Hampus: Fantasy, det anses ju som nån slags skräplitteratur.

I: Mm?

Hampus: Det är ju ingenting så här som... vuxna sitter och läser, liksom. Det finns ingen... mycket sällan, mycket sällan det finns en djupare tanke i och det är tänkt att... ja, tror jag, att man ska läsa mera... djupa böcker när man är äldre... Men... det är lite grann som... sagor, fast för lite äldre... Så det är ju... Alltså, jag tycker att man kan mycket väl vara femtio och läsa det... det är så... det är ju femtioåringar som sitter och skriver och liksom...

Hampus anser alltså att det är mycket sällan som fantasyböcker rör sig på något djupare plan – de är sagor för äldre – och att man förväntas läsa andra sorters böcker när man är äldre. Han tror inte att vuxna generellt läser fantasyböcker, men att eftersom det är äldre människor som skriver böckerna, borde äldre människor också kunna läsa dem.

Fanny har en annan inställning. Hon svarar på frågan om fantasyböcker översatta till svenska med att ange åldersgruppen tio till sjutton år, för att man i den åldern vill drömma

lite. Hon tror också att det är få äldre som tycker att fantasy är intressant. När hon får frågan vad hon tror människor gör när de blir äldre, svarar hon: ”Sitter och röker till romantiska Allers-böcker... *skratt...*”.

Bo talar om hela genren när han får frågan om målgrupper:

Bo: Ja, det är ju ungdomar.

I: Det är ungdomar?

Bo: Ja.

I: Mhm.

Bo: Definitivt.

I: Tycker du att det är konstigt, eller... för det finns ju många... Det finns ju väldigt många åldersgrupper som läser fantasy. Varför tror du att de riktar sig till ungdomar?

Bo: Ja, jag är... av uppfattningen att det är... mest ungdomar som läser fantasy. Och... det vet jag inte hur det blir i framtiden, om... vuxna i framtiden kommer att läsa mer fantasy, men...

Bo tror att det nästan bara är ungdomar som läser fantasy. Han tycker att det är helt naturligt att bokhandeln koncentrerar sig på dem. Dennis har en liknande åsikt. Han tycker att bokhandeln riktar sig till en bred målgrupp från ganska små barn till lite äldre ungdomar. När jag frågar om han tror att det mest är ungdomar som läser fantasy, svarar han:

Dennis: Det tror jag. Ehm... Ibland ser man ju i och för sig... lite äldre människor på, på English Bookshop och såna där ställen, men... då är det ofta... science fiction de läser och ibland är det ju i och för sig fantasy också, men... jag tror att det är mest ungdomar.

I: Så det är därför bokhandlarna riktar sig till ungdomar?

Dennis: Ja.

Även Dennis är alltså av uppfattningen att det mest är ungdomar som läser fantasy, men han medger att det nog finns vuxna som läser också.

Erik svarar så här när han talar om Akademibokhandeln:

Erik: Ungdomar... universitetsgående.

I: Mhm. Varför det, tror du?

Erik: Det brukar vara de som köper mest. Titlarna på böckerna känns... mer riktade till ungdomar än... än till människor, eller vuxna. Mer vuxna, eller vad man ska säga.

I: ...*skratt...* Ja, eh... Varför det? Har du några exempel på vad som är riktat till ungdomar?

Erik: Nej, det är bara en känsla jag får. Och så lägligt de står – tittar mot papper och block och så där, upplagt för dem som studerar och som går dit och köper för att... ha nåt att skriva på på tenor och så... Då är det lätt att... med placeringen och så...

Erik har valt en äldre målgrupp, universitetsstudering, än de andra informanterna när han talar om målgruppen för fantasy. Det kan bero på att Erik är ett par år äldre än vad man

vanligtvis är när man går i trean på gymnasiet. Nästan alla informanterna har (om de läser fantasy på svenska) placerat sig själva i övre delen av den åldersgrupp de anger som målgruppen och Erik gör likadant.

Annika tar upp frågan själv, när jag ber henne nämna om hon har tänkt på någonting speciellt när det gäller fantasy som genre:

Annika: Ibland... känns fantasy... lite... jag vet inte, omoget, eller vad man ska säga. Det är ganska mycket... ehm... brutala män som svettas och vrålar, typ... *skratt*... Ja, men... Och... sen ofta är det ju, väldigt... det är oftast lätt att läsa därför att det är så... tydliga karaktärer. Det är verkligen Ont och Gott... ehm... och... ja... jag menar, det är ju mycket saga, så det känns lite, ja, det är... sagor för vuxna... kan man säga.

Annika talar här om hela genren. Hon tycker att fantasy ibland är omoget och hon beskriver liksom Hampus fantasy som sagor för vuxna.

Sammanfattning

I det här ämnet har informanterna behandlat frågan lite olika. Åldersgrupperna som angivits för översatt fantasy är tretton till fjorton, tolv till sexton och tio till sjutton. De åldersgrupper som angivits för fantasy överhuvudtaget är barn och ungdomar och universitetsstudierande. Informanterna har också uttryckt åsikter om att vuxna läser annat än fantasy. Vissa av informanterna har medgivit att det nog finns vuxna som läser fantasy, men den allmänna uppfattningen bland ungdomarna är att vuxna läser andra sorters böcker än de själva.

På Gott och Ont

I informanternas beskrivningar verkar det som om de flesta fantasyböcker är episka; det vill säga, de handlar om kampen mellan Gott och Ont. Huvudpersonerna är goda, utan minsta tillstymmelse till ondska i sig, och kämpar mot de onda makterna, även de utan godhet i sig. Informanterna har ofta lagt märke till detta och har många funderingar om huruvida detta är bra eller dåligt.

Greta är ganska positivt inställd till böcker om kampen mellan gott och ont. ”Jag skulle gissa att jag på nåt sätt tycker om det eftersom jag... Det är ju liksom... jag tycker om att läsa såna där böcker, så... Man kanske behöver veta att det goda finns, eller nåt... *skratt*...” Greta tycker att det känns bra att läsa episk fantasy. När det gäller huvudpersonernas godhet, tycker hon att det vore bättre om de hade en aning ondska i sig, för att det skulle kännas verkligare då. Som ett bra exempel på en person i en bok som är både god och ond nämner hon trollkarlen Gandalf i J. R. R. Tolkiens *Sagan om ringen*.

Även Bo är fäst vid episk fantasy.

Bo: Det är liksom... en skönhetsvärld som man läser om, nånting som... som man verkligen kan sitta och längta till, så att det... Det blir ju ofta... liksom, glorifierande av... av det goda. Och... man märker liksom mest av... det goda i dem.

I: Ja.

Bo: Och... otvivelaktigt så har det ju mycket lidande... eller skulle vara... men, det visas ju inte så mycket...

I: Nej.

Bo: Utan... det är det trevliga som syns.

Bo tycker om att läsa om världar där det goda segrar, men han är medveten om att det goda glorifieras och att lidandet förträngs i böckerna. Trots det svarar han på frågan om han skulle vilja att fantasy var mer som den verkliga världen, att människorna var ”grå” istället för ”svart-vita”: ”Ja, inte just fantasy – fantasy... passar liksom att vara på det sättet.” Bo är alltså nöjd med att fantasy är som den är.

Även Hampus tycker att fantasyböckerna ofta är glorifierande.

Hampus: Jag tycker att... det är... det är charmigt. Det, det är lite vackrare så... än vad vår värld är... Vanligtvis är det ljusgrönt och soligt, eller så är det mörkt och kallt, liksom... det är...

I: Stora kontraster.

Hampus: Ja, det är kontraster, ja.

Hampus tycker om både när det handlar om en klassisk berättelse om kampen mellan gott och ont och när författarna bryter mer mot ”reglerna”, som de gör i Margaret Weis och Tracy Hickmans *Drakvingar*. Han ger ett exempel på en huvudperson som han tycker är en blandning av gott och ont:

Hampus: I första boken så tror man att det handlar om en tjuv...

I: Mm?

Hampus: ... som egentligen innerst inne är snäll... så han är en sån här grå karaktär, för att han... Han är väldigt hänsynslös och han är... barsk och... bitter och så där, men han är, han gör ändå det goda.

När fantasyböckernas huvudpersoner liknar verkliga personer som kanske har mer ondska i sig, tycker emellertid inte Hampus att det är lika roligt att läsa. Han har börjat läsa på *Furst Nids förbannelse* av Stephen Donaldson, men han ville inte läsa vidare i den.

Hampus: Fantasyböckerna, jag tycker att... att läsa en bok, som... får en att känna sig dålig, eller typ att känna avsmak, om man säger, det tycker jag... inte det... Man vill ju gärna må bra, trots allt... Även om jag kan må bra, i en vanlig fantasybok, av att läsa att skurken vinner... för att då, då blir jag så glad för att... de äntligen bryter reglerna. Men att om det handlar, som i den där, han har... spetälska... riktigt obehagligt...

I: Ja, han visar sig vara våldtäktsman och allt...

Hampus: Ja, jo, exakt. Då tycker man att... nej... det känns inte bra.

Caroline nämner också böcker av Stephen Donaldson när hon vill visa på fantasy som inte stämmer mot mallen: "Det är också kampen mellan ont och gott, men den är väldigt annorlunda. Mera... mera människor på nåt sätt."

Dennis anger som ett av skälen till varför han läser fantasy att det är så enkelt med uppdelningen av gott och ont – hjältar och skurkar – att man inte behöver tänka så mycket. Han håller med om att denna beskrivning av fantasy är en överdrift, men tycker ändå att den stämmer med merparten av böckerna.

Terry Pratchett och humorn

Två av informanterna, Annika och Erik, var inte så förtjusta i den klassiskt episka formen, utan föredrog en mer humoristisk typ av fantasy, representerad av Terry Pratchett. När de talar om kampen mellan gott och ont, talar de om stereotyper och om människor som inte är realistiska.

Annika: Det är ofta väldigt mycket... orealistiskt, alltså det är inte bara det att man har... saker i som inte har funnits eller... kommer att finnas, utan det är ju... liksom händelser... med människor, eller liksom om människor... som... ja, det skulle inte kunna inträffa. Men det gäller ju i och för sig inte bara fantasy. Så är det ju i... massvis med... med böcker...

Annika tycker att episk fantasy, såväl som andra genrer, presenterar orealistiska porträtt av människor. Erik blir frustrerad av andra saker:

Erik: Jag tror inte på sånt där rent gott och ont. Framförallt retar jag mig alltid på att de som... så att säga är onda... de alltid gör så banala misstag. Det är liksom, det blir ingen... hållbar handling, som att... de misstar sig och lägger ut nån ondska för att slåss, och så... inte utrustar dem med lämpliga vapen och så vidare... Sånt retar mig liksom om de inte... inte ens klarar av att ha en grundläggande intelligens.

Erik tycker inte att det onda i episk fantasy presenteras realistiskt. Dessutom tycker han att många fantasyböcker är rätt stereotypa: "[Fantasyböckerna] har en hjälte som alltid är prins, eller nåt sånt där... trollkarlsbarn, eller nåt sånt där, som är... utsatt i skogen och uppfostrade av fel föräldrar och sen... räddar de världen, eller landet".

Både Erik och Annika tycker om Terry Pratchetts böcker. De är av en humoristisk sort, som bygger mycket på ordskämt. Annika tycker att det är stor skillnad på dessa böcker och episk fantasy:

Annika: I Terry Pratchetts böcker...

I: Mm?

Annika: ... så finns det ingen ond.

I: Nej.

Annika: Ja, så att det är lite annorlunda. Där är ju... ja, alla... alla framställs ju som... goda på sitt sätt, så att, sen finns det ju liksom såna som är lite mer lömska, men... ehm... de svartmålas aldrig, utan... de är så där. Och de... har ju sina... jag vet inte om man kan säga goda sidor, men sina mer humoristiska sidor som man liksom kan... alla fall ha roligt åt.

I: Mm. Vad tycker du om det då, att det...?

Annika: Ja, jag tycker att det... det är kul. Jag tycker faktiskt också att... hans böcker bygger ju inte på... på spänning... egentligen – att det... verkligen ska hända nånting... Eller, det händer ju saker hela tiden, men det är ju inte... den byggs inte upp runt konflikten mellan ont och gott på samma sätt som andra fantasyböcker.

Annika tycker att Terry Pratchett bygger upp sina historier utan att de vilar på kampen mellan gott och ont. Hon tycker också att det inte finns några onda personer i hans böcker, utan bara sådana som är humoristiskt presenterade.

Erik läser böcker av Terry Pratchett, inte för att det är fantasy, utan för att de är humoristiska. Han tycker om Pratchetts böcker för att han kommer med nya lösningar på problem, som andra fantasyförfattare behandlar konventionellt.

Djup och annorlunda teman i fantasy

En del av informanterna har haft åsikter och idéer om fantasy som de uppfattar som ovanlig – på ett bra eller dåligt sätt. Terry Pratchetts fantasy har jag redan tagit upp i ett separat kapitel, eftersom flera informanter hade synpunkter om honom, men det finns även andra intressanta tankar att ta upp.

Hampus åsikter har jag redan tagit upp många gånger hittills, men han har många värdefulla synpunkter att komma med. Jag har redan nämnt att han tycker om när fantasyböcker inte är uppdelade i ont och gott, svart och vitt. Han uppskattar också när författare beskriver inre tankar och funderingar hos huvudpersonerna: ”Just när de beskriver det där, när de tänker och tänker om lite grann... lite psykologiskt, nästan.” Hampus tror också att man kan tolka mycket av fantasyn på ett djupare plan, om man vill. Han tar som exempel att de onda krafterna och varelserna som oftast finns i fantasyböcker kan tolkas som att de beskriver människans onda sidor. Själv väljer han att inte tolka så mycket, utan att mest läsa för underhållningens skull, men han är ändå medveten om att det går att tolka på det viset.

Dennis har en annan tanke, om att fantasy ibland utspelar sig i nutid, eller både i nutid och i andra världar. Han är lite förvånad över att de flesta fantasyböckerna utspelar sig i ”medeltiden”. Han har stött på några fantasyböcker som utspelar sig i 1700-1800-talsmiljöer, men efter den tiden har han inte hittat mycket. Dennis tycker att det som är fantasyns kärna borde hålla också i andra miljöer än medeltiden.

Caroline har till slut en tanke om Stephen Donaldsons böcker. Hon tycker att de böckerna koncentrerar sig mycket mer på personerna än handlingen, medan hon tycker att de flesta andra fantasyböckerna brukar vara tvärtom. Själv tycker hon att det borde vara mer av en blandning mellan handling och personbeskrivningar i fantasyböcker.

Sammanfattning

Vissa av informanterna tycker att det känns bra att läsa episk fantasy om kampen mellan gott och ont och att veta att det goda kommer att segra. Många tycker att fantasyböcker skulle må bra av att presentera sina huvudpersoner på ett mer realistiskt sätt, så att de inte är helt onda eller goda. En av informanterna tycker inte särskilt bra om viss episk fantasy, som han tycker blir schablonmässig och tråkig. Andra synpunkter framkommer på mer ovanlig fantasy. En av informanterna tycker att man kan tolka in djupare psykologiska teman i fantasyböcker. En annan undrar över varför de flesta fantasyböcker måste utspela sig i medeltidsliknande miljöer, när temat borde hålla i andra miljöer också. En tredje informant tycker generellt att det borde vara mer balans mellan handling och personbeskrivning i fantasyböcker.

De eviga serierna

Fantasy tycks vara släkt med de populära ungdomsserierna i det att de nästan alltid kommer ut i ett antal delar. Det är sällan man ser en fristående fantasybok. Varför är det så? En av informanterna, Dennis, har försökt svara på detta:

Dennis: Det finns enstaka böcker. Men då känner man ofta att de är för korta, för att det passar så bra att göra långa serier av det. Det... det stämmer på nåt vis... överens med, med litteraturformen, tycker jag. De här riktigt långa – det är de som blir riktigt bra, också, tycker jag.

Dennis tycker att det ligger i fantasyns form att författarna skriver långa serier. När det gäller episk fantasy kan han mycket väl ha rätt. Det kräver sina boksidor att utveckla en helt ny värld med egna språk, folkraiser, djur, egen ekonomi, politik och religion. Att skapa en ny värld och få den att leva i en enda bok kräver mycket av en författare, att inte glida ut i för många beskrivningar och kringhistorier som ska förklara världsordningen. Denna författarnas svårighet har kommenterats av Annika:

Annika: Det börjar kanske som fristående, men sen så kommer det flera efter i alla fall, så man... *skratt...*

I: Varför tror du att de gör så? Författarna?

Annika: Jag vet inte, men ofta så är ju... fantasyhistorier är ju så himla invecklade och det är ju mycket... pånyttfödelser och... och så där. Och det är ju klart – ska man liksom ha en historia och man har kommit på att den ska spänna över två tusen år... så måste man ju ha en del böcker att sprida ut den på... *skratt...* Och det är ju... Det är ofta mycket resor och massa olika folk och... så

där, så att... Jag vet inte, om man säger att det hör till fantasy, så måste ju... så måste det ju vara... många böcker, liksom.

Annika tycker även hon att långa serier hör till fantasyns innersta väsen, eftersom hon tycker att det ofta handlar om tidskrävande historier och idéer som författaren har. Detta med långa serier och resor, som Annika även nämner, kommenteras på ett annat sätt av Erik:

Erik: Det känns som att dra ut på det lite för mycket, liksom, det blir tuggummi... Man kanske skulle klara av att läsa de första två, tre böckerna, sen börjar du tröttna på grund av... då känns idén uttjatad, liksom, hans... väg dit...

I: Och så vidare... *skratt*...

Erik: Ja, liksom, du kan ju lika gärna hoppa på en häst, och så rid dit... Du behöver ju inte gå dit. Du kan rida eller åka båt eller nåt sånt där... Och sen... ja, de drar ut på det för mycket... Den överlever liksom inte att bli utdragen i tio delar. Det kanske bara skulle ha varit två, eller så...

Erik känner att författare ibland gör historier onödigt långa genom att låta huvudpersonerna gå hela vägen dit de ska, när de kunde ha tagit sig fram fortare. Han anser också att vissa historier inte tål att bli utdragna till hur långa serier som helst. Erik kan också ha rätt i sin åsikt om att författarna drar ut serier som skulle ha blivit bättre om de skrivits kortare. Ofta drivs författare av behovet att tjäna pengar. En framgångsrik serie på tio delar kan ju säljas mycket dyrare än en som består av bara tre. I intervjun med Greta framkom en kommentar till detta. Greta har tidigare i intervjun beskrivit hur hon gått och tittat på fantasyböcker i en bokhandel och tyckt att en viss bok såg ut att vara ”kiosklitteratur”:

I: Varför tyckte du att den... att den såg ut att vara kiosklitteratur?

Greta: Det var, det var, typ, så hära... nära varandra i årtal och så, när de var skrivna, de där böckerna och så och... när de är skrivna så... tätt intill varandra, så... kanske de inte har lagt ner så mycket... tid och så på dem. De var liksom skrivna för att tjäna pengar.

Greta framför en viktig åsikt. Det är tydligt att många författare skriver fantasyböcker som inte håller någon hög litterär kvalitet. Trots det säljer dessa böcker tydligen bra, speciellt bland ungdomar.

Sammanfattning

Det finns två olika åsikter bland informanterna om fantasy och serier. Den ena åsikten är att fantasy och långa serier hör ihop – till och med att den bästa fantasyn finns i de riktigt långa serierna. Den andra åsikten är att författarna för att tjäna pengar ofta drar ut på en historia så att den blir alldeles för tunn. De långa serierna skulle må bra av att kortas ner med ett antal böcker.

Vilket språk är bäst?

Informanterna har tillfrågats om de läser fantasyböcker på svenska, engelska eller på bägge språken – detta för att undersöka om det svenska utbudet av fantasy räcker till för dem. De har också fått komma med olika kommentarer om översättning.

Fanny och Ingvar, som båda går i ettan på gymnasiet, har försökt läsa fantasyböcker på engelska, men tyckt att det var för krångligt. De tror båda två att de senare kommer att börja läsa på engelska. Fanny tror att böcker alltid är bäst på originalspråket, men hon tycker ändå att man ska översätta så mycket som möjligt av fantasyn till svenska. Ingvar tycker också att man ska översätta så mycket som möjligt, men han tycker också att böckerna ska finnas på engelska, så att de som vill läsa på engelska ska få det.

Erik läser fantasy både på svenska och engelska. Han läser dem först när de kommer ut på engelska och sedan igen om de kommer på svenska. Han har läst en hel del bra översättningar, men tycker att vissa böcker blir mycket dåligt översatta, som till exempel Terry Pratchetts *Feverish Dream*. Erik nämner att översättaren där försökte översätta Pratchetts ordskämt och att det blev stora problem med detta. Dessutom bytte översättaren namn på personerna i boken.

Greta läser också hon både på engelska och svenska. Hon berättar att hon läst *Sagan om ringen* på båda språken och att hon tyckte bäst om den engelska originalversionen, eftersom hon tycker att det känns bäst att veta att hon då läser någonting som inte är felöversatt. Greta har även läst J. R. R. Tolkiens *Bilbo* på engelska och svenska och irriterar sig på att det är olika översättare som arbetat med de olika böckerna. Resultatet har blivit att till exempel vissa sorters varelser kallas för olika saker i *Bilbo* och *Sagan om ringen* och Greta tycker att det är lite störande. Hon tycker att man egentligen borde låta böckerna vara på originalspråk för att det inte ska bli några sådana misstag, även om hon vet att det egentligen inte skulle fungera om man gjorde så. Om det emellertid är bra böcker från början tycker hon att det är bra om de översätts. Greta har inte läst några andra böcker än *Bilbo* och *Sagan om ringen* på engelska, men hon säger att det är för att hon mest har hittat svenska böcker på biblioteket. Greta lånar mest på ett filialbibliotek och köper aldrig böcker, så det kan stämma.

Annika vill helst läsa böcker på engelska som är skrivna på engelska. Trots det blir det så att när hon använder sig av biblioteket får hon läsa vissa böcker på svenska, för att de inte finns där på engelska. Annika tycker att man bör översätta fantasy så att fler kan läsa böckerna, men hon tycker också att man ska tillhandahålla böckerna på engelska. I bokhandeln tycker hon att fantasyböcker översatta till svenska ska säljas i pocketformat. Annika tycker

generellt att de översättningar av fantasyböcker som hon har läst har varit bra. Hon nämner en serie, Renshai-serien, som ett exempel på en dålig översättning, men hon talar även om att hon inte läst den på originalspråk och att hon inte vet om serien hade ett dåligt språk från början eller om det varit översättarens fel.

Dennis läser även han helst på engelska om det är en engelsk författare. Han tycker att det är nyttigt att läsa på engelska och att han behärskar språket tillräckligt bra för att det inte ska bli några problem. Generellt tycker Dennis inte om översättningar, eftersom man ofta förlorar mycket genom dem, men han har ett exempel på en bra översättning. ”Ibland så är översättningen väldigt bra, som i Tolkien till exempel. Där är ju översättningen helt fenomenal!” Han ger även exempel på dåligt översatta böcker och nämner Robert Jordans serie *The Wheel of Time* och *Dune* av Frank Herbert. Den sistnämnda brukar egentligen klassas som science fiction, men flera av informanterna har tyckt att den är mer lik fantasy. Ändå tycker Dennis att man måste översätta böckerna, eftersom alla inte vill läsa på engelska.

Bo läser både på engelska och svenska. Han läser gärna på engelska, eftersom han tycker att engelska är ett mycket vackrare språk än svenska och för att det är nyttigt. Han tycker också att det är bra att böcker översätts, så att man kan läsa dem på svenska.

Caroline tycker även hon bäst om att läsa böcker på engelska, men hon har bara läst fantasy på svenska, undantaget *Sagan om ringen*. Hon tycker att det är bra att många böcker finns på svenska.

Hampus tycker att engelska språket lämpar sig bättre till att skriva fantasy. ”Jag tycker att... det engelska är lite bättre att... uttrycka sig på... i fantasy. Just det här medeltida, det kan låta lite larvigt på svenska, tycker jag.” Han läser både på engelska och på svenska, men tycker att det är bättre att läsa på originalspråk för att man då inte får ut någon tolkning av författarens språk, utan får tillfälle att tolka själv.

Sammanfattning

Alla informanterna som går i trean på gymnasiet läser böcker på engelska. De två informanterna som går i ettan gör det inte, men förväntar sig att de ska börja göra det senare. De allra flesta tycker att man bör översätta fantasyböcker till svenska, för att de som inte vill läsa på engelska ska kunna läsa dem.

Kan man läsa vanliga böcker också?

Informanterna läser naturligtvis också andra sorters böcker än fantasy. De tillfrågades om vilka sorters böcker de läste och varför, för att undersöka om vissa genrer kanske hör ihop med läsandet av fantasy.

Annika läser förutom fantasy science fiction och några tidskrifter som hon prenumererar på. Tidskrifterna läser hon för att det finns vackra hus och möbler i dem. Annika läser science fiction för att hon är fascinerad av rymden och naturvetenskap. Hon började med att läsa *Hari Seldon och Stiftelsen* av Isaac Asimov och tyckte att den var så bra att hon fortsatte läsa science fiction.

Dennis läser också lite science fiction. Han läser också lite klassiker, nya böcker och deckare. Dennis tycker att Peter Nilsson skriver speciellt bra för att han är astronom i grunden men ändå skriver med ett humanistiskt djup. Science fiction läser han för att han är ett ”teknikfreak”, som han säger, och för att det är spännande. De klassiker Dennis har läst har han börjat på för att han tycker att det hör till allmänbildningen att läsa klassiker, men när han kommit en bit in i böckerna har han tyckt att de varit bra.

Bo läser populärvetenskap, några klassiker och science fiction. Populärvetenskap läser han för att han är intresserad av vetenskap, speciellt matematik. Science fiction läser han för att han är vetenskapligt intresserad och för att han tycker att det är roligt. Klassikerna tycker han också är roliga att läsa.

Caroline läser serietidningar som liknar fantasy för att det är spännande. Hon läser också skräckböcker för att det är bra och spännande historier. Helst läser hon äldre skräcklitteratur, som böcker av H. P. Lovecraft och E. A. Poe.

Hampus läser alla sorters böcker som andra rekommenderar honom. Han säger att han tyckt om det mesta han har läst och att han inte har några favoritgenrer förutom fantasy.

Fanny läser böcker om det övernaturliga och science fiction och skräckböcker. Science fiction läser hon för att hon är fascinerad över hur författarna kommer på allting de skriver om och skräckböcker läser hon för att hon tycker att de är bra och spännande. Speciellt tycker hon att skräckförfattaren Dean R. Koontz skriver bra.

Ingvar läser rysarböcker för att han tycker att det är ”kul”.

Erik läser deckare och science fiction. Science fiction läser han för att han är intresserad av teknik och av framtiden och deckare för att få i sig någonting annorlunda.

Greta läser böcker som hennes mamma tar hem om de ser intressanta ut. Hon läser bland annat kärleksromaner och krigsskildringar.

Sammanfattning

De genrer som informanterna förutom fantasy läser inom är:

Science fiction: 5/9

Skräckböcker: 3/9

Deckare: 2/9

Klassiker: 2/9

Kärleksromaner: 1/9

Serietidningar: 1/9

Populärvetenskap: 1/9

Krigsskildringar: 1/9

Den genre som informanterna mest läste förutom fantasy var science fiction. Hela fem av nio informanter läste böcker i den genren. En annan genre som verkade mycket populär var skräckböcker – tre av nio läste dem. Inget av resultaten är oväntat eller kontroversiellt.

Fantasy och rollspel – hör det ihop?

Det sägs ofta i populära media och bland vissa beteendevetare att fantasy och rollspel hör ihop. Därför har informanterna i intervjusituationen också fått frågor om de har spelat rollspel, om de känner några som spelar rollspel och läser fantasy, samt om de upplever att fantasy och rollspel hör ihop.

Fem av de nio informanterna spelar eller har spelat någon form av rollspel. Det är Erik, Ingvar, Hampus, Caroline och Bo. Av dessa är det bara Hampus och i viss mån Erik som spelar någorlunda regelbundet. De andra tre har provat på det en eller ett par gånger. Erik tycker att rollspel och fantasy bara hör ihop på det viset att ”de som håller på med fantasy brukar hålla på med rollspel och vice versa.” Hampus tycker inte att rollspel och fantasy hör ihop, men han tycker att de går hand i hand. ”Att hålla på med rollspel, det är att gå steget närmare fantasy. Det är att mera... leva sig in i det... Men... Jag tycker att, det är som fantasi, att vem som helst kan hålla på med det.” Ingvar och Caroline tycker att fantasy och rollspel kan höra ihop, men att det beror på vad spelen handlar om. Bo har inte svarat på frågan.

Dennis, Annika, Fanny och Greta spelar inte rollspel. Dennis tycker att rollspel och fantasy hör ihop. Fanny och Greta ställer sig lite tvekande till det, men tror att det nog kan vara så. Fanny har blivit erbjuden att spela rollspel, men har inte vågat, eftersom hon har kamrater

som stannat borta från skolan i en vecka för att de tappat tidsbegreppet när de spelat rollspel. Annika har inte svarat på frågan.

Alla informanterna känner andra personer som spelar rollspel. På frågan om de de känner också läser fantasy svarar tre av informanterna ja, en av dem svarar att i princip alla hon känner som spelar rollspel läser fantasy och en svarar att hon vet att en del gör det. De fyra övriga har inte svarat på frågan.

Sammanfattning

Informanterna anser att rollspel och fantasy till en viss grad hör ihop. Hampus, som är den bland informanterna som regelbundet spelar rollspel, anser att rollspelare går ett steg djupare in i fantasy än de som läser fantasyböcker.

Den bästa fantasyn – och den sämsta

Några av informanterna har talat om kvalitet under intervjuerna. Här nedan presenteras deras åsikter om vad som är bra respektive dålig fantasy.

Erik tycker att en bra fantasybok ska vara rolig och välskriven och inte följa bestämda mönster i handlingen. Hampus tycker att Margaret Weis och Tracy Hickmans böcker är exempel på bra fantasy. Han tycker att en bra fantasybok bryter mot det mönster han kallar för ”Hollywood”. Han tycker också att bra fantasyböcker ska kännas verklighetstroga för den värld de utspelar sig i. De ska också vara spännande och underhållande. Dennis tycker att riktigt bra fantasyböcker har starka personligheter och många underintriger. Som exempel på bra fantasyförfattare nämner han J. R. R. Tolkien, Tad Williams och Robert Jordan. Fanny tycker att en bra fantasybok har någonting att lära ut genom historien och att den är unik och oförutsedd. En bra fantasybok tycker Greta är välskriven och att man kan leva sig in i den. Bo tycker inte att fantasyböcker är skrivna för att förmedla någonting, men att en bra fantasybok är en sådan som man läser för att det är roligt att läsa.

Erik tycker att en dålig fantasybok är osammanhängande och full med personer som gör saker utan att man förstår varför. Dennis tycker att dålig fantasy utmärker sig genom att intrigerna är överdrivet enkla eller att böckerna bara ”vältrar sig” i en viss detalj, som till exempel strid på slagfält. Sådant får honom att tröttna. Fanny tycker att dåliga fantasyböcker har för många krångliga ord och komplicerade intriger i sig. Greta tycker att dåliga fantasyböcker är sådana som skrivs för att tjäna pengar, och inte för att författaren har någonting att säga. Hon tycker också att dåliga böcker inte förklarar saker som sker i dem tillräckligt. Hampus tycker

att en dålig fantasybok är ”larvigt” skriven. Han tycker att en bok är dålig om han inte vill läsa uppföljaren till den.

Sammanfattning

Enligt informanterna ska en bra fantasybok vara rolig, välskriven, mönstersprängande, spännande, rik på underintriger, sedelärande och skriven så att man kan leva sig in i den. En dålig fantasybok är enligt informanterna osammanhängande, överdrivet enkel, fullspäckad med svåra ord, oengagerad från författarens sida, full med händelser som inte förklaras och ”larvigt” skriven.

Favoritböckerna och -författarna

Under den här rubriken har jag valt att samla informanternas allra bästa författare och böcker.

Favoritförfattare:

Dennis – J. R. R. Tolkien

Greta – J. R. R. Tolkien

Ingvar – J. R. R. Tolkien och David Eddings

Annika – J. R. R. Tolkien, Terry Pratchett och Katherine Kerr

Erik – Terry Pratchett

Bo – David Eddings

Caroline – Terry Brooks

Fanny – Meredith Anne Pierce

Hampus – Margaret Weis och Tracy Hickman

När informanterna blivit tillfrågade om vilken deras favoritförfattare var, har några av dem haft svårt att välja ut den riktiga favoriten. Dessa informanter har därför fått ange de två eller tre bästa författarna. Den författare som nämns flest gånger är J. R. R. Tolkien, vilket känns igen från tidigare läsvaneundersökningar där favoritförfattare angivits. Därefter kommer David Eddings och Terry Pratchett på delad andraplats, medan de andra som nämns endast finns med en gång vardera. Margaret Weis och Tracy Hickman är inte att betrakta som två olika författare, utan de skriver tillsammans böckerna som Hampus tycker om.

Favoritböcker:

Annika – *Sagan om ringen*, av J. R. R. Tolkien

Dennis – *Sagan om ringen*, av J. R. R. Tolkien
Greta – *Sagan om konungens återkomst*, av J. R. R. Tolkien
Bo – Den första boken i Belgarionserien, av David Eddings
Ingvar – *I Zandramas spår*, av David Eddings
Erik – Böcker om rektorn på The Unseen University, av Terry Pratchett
Caroline – Shannara-serien, av Terry Brooks
Hampus – *Drakvingar*, av Margaret Weis och Tracy Hickman
Fanny – *Den fjortonde bruden*, av Meredith Anne Pierce

De böcker som nämns oftast som favoritbok är *Sagan om ringen* av J. R. R. Tolkien och böcker om Belgarion av David Eddings. Det är bara en av informanterna, Fanny, som har valt en ren ungdomsbok som favorit. Fanny går i ettan på gymnasiet.

Analys

Arbetet med denna undersökning och senare med själva presentationen har varit mycket givande och roligt. I denna del av uppsatsen presenterar jag vad jag kommit fram till och vilka slutsatser jag kan dra av detta.

Vilka är de som läser fantasy?

Att döma av enkätundersökningen som genomfördes med 121 gymnasieelever, är fantasyläsande ungdomar ofta intresserade av att läsa böcker eller serier, att lyssna på musik såväl som att spela/sjunga/skriva musik, att programmera datorer, att spela dataspel eller TV-spel, att spela rollspel samt av att teckna och måla. De sista två fritidsintressena kan ses som något tveksamma, eftersom det var så pass få elever överhuvudtaget som i enkäten angav dem som alternativ. Fantasyläsande gymnasieelever är alltså oftast intresserade av musik, av böcker och av datorer.

Av de som i enkäten avgivit att de är intresserade av att spela, sjunga eller skriva musik är den övervägande delen män som går teoretiskt inriktade program. Det samma gäller för fritidsintressena att läsa böcker/serier och att programmera datorer. I fritidsintresset att läsa böcker/serier är männen inte lika dominerande som i de andra fritidsintressena (enbart tio män mot åtta kvinnor) men det är fortfarande de teoretiskt inriktade eleverna som dominerar starkt. Fantasyläsare på gymnasiet är alltså till största delen män som går teoretiskt inriktade program. Detta överensstämmer alltså inte med den undersökning som Maria Andersson gjorde 1999, *Bokmal eller datanörd? En studie i högstadielevs läs- och biblioteksvanor*. I och för sig undersökte hon högstadieungdomar och inte gymnasieungdomar. Antingen är det en stor skillnad mellan vad högstadieelever och gymnasieelever är intresserade av att läsa, eller också har trenden ännu inte gått upp i gymnasieåldern. En orsak till att undersökningarna har fått fram olika resultat kan också vara att ingen av undersökningarna är tillräckligt stor för att dra generella slutsatser. Men låt oss gå vidare med fantasyläsarna.

Om vi även studerar föräldrarnas utbildning, befinner sig föräldrarna till fantasyläsande ungdomar i utbildningsgrupperna två och tre. En försvinnande liten del återfinns i grupp ett och fyra. Detta betyder alltså att fantasyläsande ungdomar har föräldrar som till den allra största delen har minst en gymnasieutbildning bakom sig. Drygt hälften, 53,5 %, har till och med föräldrar som innehar en eftergymnasial utbildning. Detta kan jämföras med till exempel de elever som läser böcker om kärlek, vilkas föräldrar till 43,1 % innehar en eftergymnasial utbildning. De som läser ungdomsböcker har föräldrar som endast till 26,5 % innehar en ef-

tergymnasial utbildning. En så pass stor majoritet i grupp tre som fantasyläsarnas föräldrar har, kan endast jämföras med läsarna av science fiction och klassiker, där procenttalen för eftergymnasial utbildning är 70,3 % respektive 61,8 %. Fantasyläsare har alltså föräldrar som är väl utbildade, eftersom majoriteten innehar eftergymnasial utbildning.

När det gäller läsfrekvens, så läser enligt enkätundersökningen fantasyläsande ungdomar skönlitteratur något oftare än genomsnittet.

För att sedan använda det material som inkommit genom intervjuer kan påpekas att alla de intervjuade ungdomarna utom en kommer från familjer där man läser mycket. Endast två av de intervjuade informanterna har föräldrar som är skilda.

För att sammanfatta det hela tycks fantasyläsande gymnasieungdomar vara mestadels män (68 %), vilket till viss del motsäger nyare undersökningar, men ändå enligt min egen uppfattning inte är kontroversiellt. De går på teoretiskt inriktade program och har föräldrar som läser mycket och som innehar en eftergymnasial utbildning. Fantasyläsare på gymnasiet är intresserade av att läsa, av musik och av datorer. Att fantasyläsare ofta har växt upp i en läsande miljö är ett intressant resultat. Detta kan indikera att fantasyläsarna redan tidigare i livet fått i sig en hel del skönlitteratur och nu söker sig till mer fantasieggande läsvärldar. Naturligtvis finns det även många ungdomar som vuxit upp i läsande hem och som inte läser fantasy.

Varför läser ungdomarna fantasy?

Majoriteten av ungdomarna jag intervjuade läste fantasy för att det var skönt att komma bort från verkligheten. De framhöll att fantasyböcker oftast innehöll en sådan kontrast mot det verkliga livet att världarna i böckerna blev fascinerande att läsa om. Vissa av ungdomarna beundrade också författarnas förmåga att hitta på ständigt nya världar och fenomen. De flesta av informanterna tyckte också att fantasyböcker var lättlästa, vilket var en bidragande orsak till att de tyckte om att läsa dem.

Den slutsats som Anna-Lena Bergsten drog i sin magisteruppsats *Ungdomar läser – om läs- och biblioteksvanor i årskurs nio och gymnasieskolan* och som presenterades ovan i forskningsöversikten, att pojkar oftare än flickor läser för att det är utvecklande för fantasin och att det är därför som pojkar tycker om att läsa science fiction och fantasy, kan jag själv inte bekräfta i min egen undersökning. Av de nio informanter jag intervjuade var fem män och fyra kvinnor. Tre av de fyra kvinnorna framhöll att fantasy var bra, för att den hjälpte dem att komma bort från vardagen och verkligheten en stund. Männerna framhöll att fantasy var lättläst och att det hände mycket i fantasyböcker. Det kan ju i och för sig vara så att Bergsten

menar att pojkar i allmänhet läser för att utveckla sin fantasi och inte att de läser just science fiction och fantasy för att utveckla sin fantasi. Någon sådan jämförelse kan jag inte göra, eftersom jag inte undersökt detta hos informanterna.

Ett annat resultat, som presenteras av Anders Lundblad och Anna Vesterlund i deras uppsats *Läsintresserade ungdomar: om läsning, litteraturförmedling och litteraturtillgång bland några gymnasieelever*, är att av dessa läsintresserade ungdomar uppgav mer än hälften av pojkarna att de läste fantasy. Detta tolkar Lundblad och Vesterlund som ett sätt för ungdomarna att bearbeta tankar och känslor om sin könsidentitet.⁴⁸ Jag har själv inte gjort någon undersökning av just läsintresserade ungdomar. Jag skulle kunna använda mig av dem som i min enkät angivit att ett av deras fritidsintressen är att läsa böcker eller serier för att jämföra min undersökning med deras, men jag misstänker att det inte skulle ge mig samma typ av grupp att utgå ifrån som Lundblad och Vesterlund hade, eftersom gymnasieeleverna i min enkätundersökning endast fick ange de tre viktigaste fritidsintressena de hade. Därmed har Lundblad och Vesterlund fått ett större underlag att arbeta med, eftersom de inte haft några sådana begränsningar. Författarnas tankar om känslor och könsidentiteter vill jag kommentera så här: Barn och ungdomar – och även vuxna för den delen – använder sig kontinuerligt av diverse böcker, filmer, musik, människor och samhället i stort för att skapa sig en könsidentitet och för att bearbeta känslor. Därför känns det onödigt att nämna detta självklara användningsområde och koppla ihop det med fantasy. Författarna får det att låta som om fantasy utgör den viktigaste grunden för könsidentitet hos pojkar som läser.

Lättläst

Som jag tidigare kommenterat i undersökningsdelen av uppsatsen verkar det inte särskilt logiskt att som många av de intervjuade informanterna beteckna fantasyböcker som lättlästa, eftersom det mer är en regel än ett undantag att fantasy skrivs i serier med tjocka böcker. Ofta pågår det flera parallella handlingar i böckerna, vilket också kan vara svårt att ta till sig. Den enda förklaringen till att informanterna kallar fantasy lättläst anser jag vara att de menar att själva temat i böckerna är lätt att läsa om. Det goda vinner så gott som alltid och ibland tycks vissa böcker vara skrivna efter formler. En viss del av fantasyn kan räknas till de så kallade kategoriböckerna, som Ulf Boëthius skriver om i sin artikel ”Populärlitteraturen – finns den?” (se kapitlet *Fantasy som skräplitteratur* ovan), men stora delar av fantasyn kan omöjligen räknas dit. Denna uppsats är inte någon genomgång av fantasylitteraturen för att bedöma dess

⁴⁸ Lundblad & Vesterlund (1998), s. 84-85.

kvalitet, men informanternas beskrivningar av fantasyböcker av god kvalitet samt mina egna erfarenheter av fantasyläsning leder mig att anta att många fantasyböcker är skrivna för att säga läsaren någonting och inte bara för att tjäna pengar eller förse läsarna med lättsmält underhållning.

Fantasy och rollspel

Uppsatsförfattaren Anna-Karin Lindh Hedin redovisar som jag ovan tagit upp under rubriken ”Undersökningar om fantasy” en aning oklart i sin undersökning att ”många av de som spelar rollspel också läser fantasy eller science fiction”.⁴⁹ Detta har bekräftats genom mina egna intervjuer, eftersom informanterna när de tillfrågats om personer de kände som spelade rollspel också läste fantasy svarat med övervägande majoritet ”ja” eller ”i stort sett alla”. Detta kan förklaras genom ett uttalande som en av informanterna gjorde beträffande rollspel och fantasy. Han hävdade att ”att hålla på med rollspel, det är att gå steget närmare fantasy. Det är att mera... leva sig in i det”⁵⁰. I intervjuerna har även nämnts att alla rollspel inte behöver handla om fantasy, men att de flesta gör det. Eftersom det enligt informanterna ligger till på det viset, tycks det enligt min uppfattning vara helt naturligt att de som spelar rollspel ofta läser fantasyböcker.

Någonting annat som är viktigt att ta upp här är att endast en av de nio fantasyläsare jag intervjuade hade rollspel som ett fritidsintresse. Enligt vissa informanter var det endast ett fåtal av deras fantasyläsande kamrater som även spelade rollspel. Detta indikerar att sambandet mellan rollspel och fantasy inte nödvändigtvis går åt båda hållen – det finns många ungdomar som läser fantasy utan att spela rollspel.

Andra genrer

Den genre som de intervjuade informanterna mest läste förutom fantasy var science fiction. Hela fem av nio informanter läste böcker i den genren. Detta tycker jag verkar logiskt eftersom genrerna båda koncentrerar sig på företeelser som inte förekommer i den verkliga världen. En annan genre som verkade mycket populär var skräckböcker – tre av nio läste dem. Även skräck är en genre som inriktar sig på att skapa upplevelser av överklighet hos läsaren.

⁴⁹ Lindh Hedin (1998), s. 55.

⁵⁰ Ur intervjun med Hampus.

Var får de tag på böckerna?

När jag påbörjade mina intervjuer föreställde jag mig att fantasyläsare inte använde sig så mycket av biblioteken, utan lånade mer av varandra när de inte köpte böcker. Jag betraktade också bokhandlarna på Internet som någonting som fantasyläsare borde använda sig av. När jag väl genomfört intervjuerna, fann jag emellertid att jag till mesta delen haft fel i mina antaganden. Jag är positivt överraskad över att informanterna till så liten del anser sig behöva köpa sina böcker. Alla utom en av de intervjuade eleverna använde biblioteket mer eller mindre regelbundet för att skaffa sig fantasyböcker. Detta är ett glädjande resultat, att biblioteket anses ha ett sådant bra sortiment att informanterna är nöjda med det. Vissa av informanterna köpte i och för sig också fantasyböcker (och en av dem köpte numera bara böcker, utan att låna dem), men det verkar ändå vara så att biblioteket är till stor nytta och glädje för de fantasyläsande gymnasieungdomarna. Frågan är om de fantasyläsande ungdomarna är nöjda med bibliotekens sortiment.

Fyra av de nio informanterna lånar fantasyböcker av kamrater. Det är en enligt min åsikt stor andel, särskilt om man räknar med ännu en informant, som inte lånar av andra, men väl själv lånar ut sina böcker. Eftersom lålandet av kamrater är så pass betydande tyder det på att biblioteket trots allt inte har ett sortiment som är fulltäckande för fantasyläsarna. Om biblioteket ökade och accelererade sina inköp av fantasyböcker, speciellt då på engelska, skulle antagligen lålandet av kamrater minska i betydelse för ungdomarna.

Tre av de nio informanterna har familjemedlemmar som läser fantasy och har därför kommit i kontakt med fantasyböcker på den vägen. Hemmet är en viktig kanal för att föra fram litteratur. Jag tror att ungdomar blir påverkade mer än de kanske tror av vilka böcker som finns att läsa hemma.

Fyra av de nio informanterna brukar köpa fantasyböcker i bokhandeln. Den populäraste bokhandeln för fantasyböcker i Uppsala tycks vara The Uppsala English Bookshop. En annan bokhandel som nämnts som bra är Science fiction- och fantasybokhandeln i Stockholm. Bokhandeln är naturligtvis en stor konkurrent till biblioteken när det gäller fantasy, eftersom det på senare år givits ut och importerats en stor mängd fantasytitlar på svenska och engelska. Det är ingenting nytt med att biblioteket får in titlar mycket långsammare än bokhandeln och hade vi i Sverige ett lägre pris på böcker skulle biblioteket antagligen förlora många av de unga fantasyläsarna till bokhandeln.

Åsikter om fantasy som genre

Definitioner av fantasy

Informanterna kan delas in i fyra grupper beroende på hur de ställer sig till vad fantasy är. En grupp betonar de överkliga elementen i fantasy, den andra gruppen betonar att fantasy är historier som utspelar sig i en tid som liknar vår medeltid, den tredje gruppen betonar det sagolikhedande i fantasy och grupp fyra tycker att det viktigaste är att det byggs upp en ny värld med egen geografi för att det ska vara en fantasyhistoria det handlar om. Alla grupperna har naturligtvis rätt till sina egna åsikter, men det kan påpekas att den största gruppen, som bestod av fyra personer, valde att definiera fantasy ungefär enligt den definition på fantasy som Brian Attebury har kommit fram till och som tidigare presenterats i uppsatsen under rubriken "Vad är fantasy?". Detta indikerar att Atteburys definition fungerar även för ungdomar och inte bara för forskare. Eftersom jag själv tycker att Atteburys definition är den bästa definitionen av fantasy, är det glädjande att den största gruppen av informanterna delar min uppfattning.

Åldersgrupper

I stort sett alla de intervjuade informanterna ansåg att fantasy var en genre för barn och ungdomar. Några av dem medgav att de sett vissa vuxna läsa fantasy och några av informanternas föräldrar läser eller har läst fantasy, men ungdomarna har ändå uppfattningen att vuxna inte är intresserade av genren. Enligt min egen erfarenhet är denna åsikt fördomsfull från ungdomarnas sida. Visserligen riktar sig många bokhandlar till barn och ungdomar när de marknadsför de bästsäljande fantasyböckerna på svenska, men det finns även många fantasyböcker på engelska som kanske främst riktar sig till äldre läsare. Gymnasieungdomarna läser även dessa böcker och tänker kanske inte på att de själva i stort sett är vuxna. Det är möjligt att de känner en stor klyfta mellan sig själva och resten av vuxenvärlden och därför inte kan tänka sig att andra vuxna läser samma sorts böcker som de själva.

Gott och Ont

Många av informanterna tycker att fantasyböcker skulle må bra av att presentera sina huvudpersoner på ett mer realistiskt sätt, så att de inte är helt onda eller goda. Denna typ av sammansatta personligheter finns i ett flertal fantasyböcker av god kvalitet som informanterna uppenbarligen ännu inte har hittat fram till. Det kan dock inte förnekas att många fantasyböcker har huvudpersoner som till viss del är baserade på schabloner.

Serier

Det finns två olika åsikter bland informanterna om fantasy och serier. Den ena åsikten är att fantasy och långa serier hör ihop och den andra åsikten är att författarna för att tjäna pengar ofta drar ut på en historia så att den blir alldeles för tunn. Båda de åsikter som framförts har sina poänger – men för olika böcker. Det är lika sant att vissa författare skriver utmärkta långa serier som att andra författare borde skriva kortare för att vinna i kvalitet. Fantasy är inget undantag från de övriga genrer som finns på marknaden i det att det finns bra och sämre författare.

Engelska och svenska

När fantasy och språk har diskuterats, har endast de engelska och svenska språken kommit upp. Det finns naturligtvis fantasy på andra språk också, men det är engelska och svenska som dominerar i Sverige för tillfället. De allra flesta av informanterna tycker att man bör översätta fantasyböcker till svenska, för att de som inte vill läsa på engelska ska kunna läsa dem. Många av dem tycker ändå att läsning på originalspråk tillför en extra dimension, eftersom översättaren då inte kommer i vägen för läsarens tolkning. Att alla informanterna utom två läser fantasy på engelska kan också tolkas som att utbudet på svenska inte är tillräckligt.

Sammanfattning

Efter att ha bestämt mig för att skriva om ungdomar och fantasy gick jag igenom litteraturen på området och fann att de flesta undersökningar om ungdomar och fantasy var alltför morali-serande för mitt tycke. Därför beslöt jag mig för att skriva en uppsats som hade ungdomarna i fokus.

Syftet med denna uppsats har varit att ta reda på varför vissa gymnasieungdomar läser fantasy. Delsyften har varit att undersöka vilka fantasyläsarna är, var de får tag på sina böcker, samt vad de har för åsikter om genren.

En enkätundersökning med 121 deltagande gymnasieelever har genomförts och bland dessa har senare nio fantasyläsande elever intervjuats enskilt. De elever som deltog i enkätundersökningen valdes ut genom att jag slumpvis valde ut sex gymnasieklasser – tre praktiskt inriktade och tre teoretiskt inriktade. Dessa två grupper såg jag till att de skulle bestå av en mansdominerad, en kvinnodominerad och en med jämn könsfördelning vardera. De nio eleverna som sedan intervjuades bestod av de elever som i enkätundersökningen angivit sina namn och som angivit att de läste fantasy.

Genom enkätundersökningen framkom att fantasy är den femte mest lästa genren hos gymnasieeleverna. Realistiska romaner och böcker om kärlek låg på delad förstaplats. Det visade sig också att elever som läste fantasy generellt läste skönlitteratur oftare än andra elever. De fantasyläsande ungdomarnas huvudsakliga fritidsintressen har visat sig vara att läsa böcker eller serier, att lyssna på musik och att programmera datorer. Ungefär två tredjedelar av de fantasyläsande gymnasieungdomarna är män och drygt hälften av fantasyläsarna, 53,5 %, har föräldrar som innehar en eftergymnasial utbildning.

Majoriteten av ungdomarna jag intervjuade läste fantasy för att de tyckte att det var skönt att komma bort från verkligheten. Den genre som de intervjuade informanterna mest läste förutom fantasy var science fiction.

Alla utom en av de intervjuade eleverna använde biblioteket mer eller mindre regelbundet för att skaffa sig fantasyböcker, vilket visade att ungdomarna i stort är nöjda med bibliotekens sortiment. Fyra av de nio informanterna lånar fantasyböcker av kamrater. Tre av de nio informanterna har familjemedlemmar som läser fantasy och har därför kommit i kontakt med fantasyböcker på den vägen. Fyra av de nio informanterna brukar köpa fantasyböcker i bokhandeln, vilket pekar på att ungdomarna trots allt inte är helt nöjda med biblioteket som enda kanal för fantasyböcker. Det har i uppsatsen även påpekats att biblioteken skulle förlora många fantasyläsande ungdomar om böcker vore billigare att köpa.

Informanterna har fått framföra sina egna definitioner på fantasy och det har visat sig att nästan hälften av dem hade definitioner som påminde om arbetsdefinitionen av fantasy för denna uppsats.

I stort sett alla de intervjuade informanterna ansåg att fantasy var en genre för barn och ungdomar. Denna fördom hos de intervjuade kan bero på att de känner att det bör finnas en klyfta mellan dem själva och resten av vuxenvärlden.

Många av informanterna tycker att fantasyböcker skulle må bra av att presentera sina huvudpersoner på ett mer realistiskt sätt, så att de inte är helt onda eller goda. Många av informanterna har också mest läst fantasyböcker som är byggda mer eller mindre på schabloner. Andra typer av fantasyböcker kanske de ännu inte har upptäckt.

Det finns två olika åsikter bland informanterna om fantasy och serier. Den ena åsikten är att fantasy och långa serier hör ihop och den andra åsikten är att författarna för att tjäna pengar ofta drar ut på en historia så att den blir alldeles för tunn. Båda åsikterna är sanna, för olika kvaliteter av fantasy.

De allra flesta av informanterna tycker att man bör översätta fantasyböcker till svenska, för att de som inte vill läsa på engelska ska kunna läsa dem. De flesta tycker även att man bör läsa på originalspråk, för att få ut mesta möjliga av författarens mening.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

121 ifyllda enkäter, förvaras av uppsatsförfattaren som tillhör institutionen för ABM, estetik och kulturstudier vid Uppsala universitet.

Nio kassetband med intervjuer gjorda 10/2, 11/2, 15/2, 17/2, 28/2, 29/2 och 2/3 år 2000 samt utskrifter av dessa, förvaras av uppsatsförfattaren som tillhör institutionen för ABM, estetik och kulturstudier vid Uppsala universitet.

Tryckt material och litteratur

Andersson, Maria. (1999), *Bokmal eller datanörd? En studie i högstadieelevers läs- och biblioteksvanor*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Institutionen Bibliotekshögskolan. 1999:26. Borås.

Bergsten, Anna-Lena (1996), *Ungdomar läser – om läs- och biblioteksvanor i årskurs nio och gymnasieskolan*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Institutionen Bibliotekshögskolan. 1996:1. Borås.

Boëthius, Ulf (1995), "Populärlitteraturen – finns den?" i: Dag Hedman (red.), *Brott, kärlek, äventyr: texter om populärlitteratur*, Lund, s. 17-34.

Bonniers lexikon (1997), del 16. Stockholm.

Broberg, Jan (1994), *På fantasins vingar. En bok om fantasy*. Stockholm.

Contemporary juvenile reading habits. A study of young people's reading at the end of the century (1994). British National Bibliography Research Fund Report 69.

Engholm, Ahrvid (1998), "Rekordår för fantasy, men trögt för sf", *Svensk Bokhandel* 1998:5, s. 13-20.

Escarpit, Robert (1970) *Litteratursociologi*, Lund.

Holmberg, John-Henri (1995), *Fantasy: fantasylitteraturens historia motiv och författare*, Lund.

Johansson, Annika (1996), *Världar av ljus, världar av mörker: fantasy & skräcklitteratur*. Lund.

Julin, Sonja & Stjernberg, Carola (1988), *Ungas läsvanor. En enkätundersökning gjord bland svenskspråkiga högstadiel elever i årskurs 7 och årskurs 9 i Borgå, Jakobstad och Åbo*, Åbo Akademi, Litteraturvetenskapliga institutionen, Meddelanden nr 12. Åbo.

Lindh Hedin, Anna-Karin (1998), *Drakar och demoner på biblioteket: om fantasykultur, rollspel och ungdomar*, Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Institutionen Bibliotekshögskolan, 1998:9, Borås.

Lundberg-Widén, Eva (1999), *Tonåringars läs- och medievanor: om läsningens roll i dagens mediasamhälle: en undersökning bland högstadiel elever i Uppsala*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Institutionen för kultur- och biblioteksstudier. Nr. 1999:38. Uppsala.

Lundblad, Anders & Vesterlund, Anna (1998), *Läsintresserade ungdomar: om läsning, litteraturförmedling och litteraturtillgång bland några gymnasieelever*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Institutionen Bibliotekshögskolan. 1998:35. Borås.

Lundqvist, Ulla (1988), *Bland grottbjörnar, törnfåglar och monster. En analys av ungdomars läsning*. Malmö.

Lundqvist, Ulla (1991), *Sagor om sex och skräck: populärromanen än en gång*. Ny omarb. uppl. Av boken ovan, Malmö.

Nationalencyklopedin (1991), sjätte bandet. Höganäs.

Wolfe, Gary K. (1986), *Critical terms for science fiction and fantasy: a glossary and guide to scholarship*. Connecticut.

Wåhlander, Ann (1987), *Fantasy för alla åldrar: en undersökning 1983 – 1986*. Specialarbete vid Institutionen Bibliotekshögskolan. 1987:135. Borås.

Bilaga nr 1

Nr _____

Enkät om läsvanor till gymnasieklasser i Uppsala

Jag studerar Biblioteks- och informationsvetenskap i Uppsala och skriver en så kallad magisteruppsats. Jag har valt att undersöka läsvanor när det gäller skönlitteratur hos gymnasieungdomar i Uppsala och delar därför ut denna enkät till sex klasser på tre gymnasieskolor i Uppsala. För att min undersökning och uppsats ska ha ett vetenskapligt värde, är det viktigt att Du fyller i enkäten sanningsenligt. Ingen av dina kompisar eller lärare kommer att få reda på vad Du svarar. I slutet av enkäten finns det möjlighet för dem som vill att anmäla sitt intresse för en intervju om läsvanor. Jag tackar Dig på förhand för att Du tar Dig tid att sanningsenligt och noggrant fylla i enkäten.

Stella Chriath Ljungberg, institutionen för ABM, estetik och kulturstudier

Vad är skönlitteratur? Liten förklaring:

Den här undersökningen handlar mycket om skönlitteratur. Skönlitteratur är motsatsen till facklitteratur (uppslagsböcker, böcker om fysik, historieböcker osv). Skönlitteratur är istället texter som är skrivna för att roa eller beröra människor på något sätt. De är oftast påhittade, men bygger ibland på verkliga händelser. Exempel på vad skönlitteratur kan vara hittar Du under fråga 7.

1. Kvinna Man

2. **Vilken årskurs går Du i?**

1

2

3

3. **Vilken är den högsta utbildning Dina föräldrar har?** (Om Du lever med en av dina föräldrar, fyll då bara i 3 a. Om Du har en styvpappa eller styvmamma som Du levt med i mer än 10 år ska Du fylla i hans/hennes uppgifter. Om Du inte har någon förälder eller styvförälder som Du levt tillsammans med i över 10 år ska Du hoppa över frågan och gå till fråga 4.)

a) Förälder nr 1.

Grundskola/folkskola

Gymnasieutbildning/komvux/studentexamen

Folkhögskola

Eftergymnasial utbildning (högskola/universitet)

Annat, nämligen _____

Vet ej

b) Förälder nr 2.

Grundskola/folkskola

Gymnasieutbildning/komvux/studentexamen

Folkhögskola

Eftergymnasial utbildning (högskola/universitet)

Annat, nämligen _____

Vet ej

4. Har Du några fritidsintressen, förutom skolan och familjen? Kryssa i högst tre av Dina viktigaste fritidsintressen. Om Du inte har några fritidsintressen, gå till fråga 5.

Spela/sjunga/skriva musik

Tillverka saker, tex sy, svetsa

Läsa böcker/serier

Supa

Utöva någon sport

Politik

Programmera datorer

Vara ute i naturen

Spela rollspel/lajva

Teckna/måla

Träna

Annat: _____

Annat: _____

Lyssna på musik

Vara med kompisar

Hänga på stan

Spela dataspel/TV-spel

Se på TV/video/film

Laga mat

Använda Internet

Spela teater

Miljöfrågor

Skriva dikter/prosa

Flickvän/pojkvän

Annat: _____

5. När du var liten, var det då någon som brukade läsa högt för dig?

Aldrig
Sällan
Ibland
Ofta
Mycket ofta

6. Hur ofta läser du skönlitteratur? (Om du svarar "Aldrig", gå vidare till fråga 8.)

Aldrig
1-2 böcker/år
2-3 böcker /halvår
1 bok i månaden
2-3 böcker /månad
1 bok i veckan
Flera böcker /vecka
En bok varje dag

7. När du läser skönlitteratur, vilka genrer tycker du mest om att läsa? Fyll i högst tre genrer.

Klassiker	Fantasy
Böcker om kärlek	Barnböcker
Science fiction	Dikter
Ungdomsböcker	Skräck
Äventyrsböcker	Deckare/thrillers
Realistiska romaner	Serietidningar
Teaterstycken	Annat: _____
Annat: _____	Annat: _____

8. Vad stämmer bäst in på Dig?

Jag har månadspeng	(Gå till fråga 9 a.)
Jag har veckopeng	(Gå till fråga 9 b.)
Jag får pengar när jag behöver	(Gå till fråga 9 c.)
Annat: _____	(Gå till fråga 9 c.)

9 a) Du som har månadspeng, hur mycket får du i månaden?

100 – 300 kr/mån	Får även pengar vid behov
301 – 500 kr/mån	
501 – 700 kr/mån	
701 – 1000 kr/mån	
1001 – 1500 kr/mån	
Mer än 1500 kr/mån	

b) Du som har veckopeng, hur mycket får du i veckan?

0 – 50 kr/vecka	Får även pengar vid behov
51 – 100 kr/vecka	
101 – 200 kr/vecka	
201 – 300 kr/vecka	
301 – 400 kr/vecka	
Mer än 400 kr/vecka	

c) Du som inte har fast månads- eller veckopeng, hur mycket skulle du bedöma att du får en genomsnittlig månad?

_____ kr.

10. När Du har tillgång till pengar, vad brukar du göra? Fyll i allt du brukar göra.

Köpa godis/chips och dylikt

Köpa böcker

Gå på bio

Betala avgifter/hyra/räkningar

Köpa cigaretter/snus

Fika

Festa

Annat: _____

Köpa serietidningar

Hyra filmer/spel

Köpa kläder

Ladda telefonkort

Köpa mat

Köpa skivor/CD

Annat: _____

Annat: _____

11. Om Du kan tänka Dig att ställa upp på en intervju om Dina läsvanor, fyll i Ditt namn, klass och skola nedan. Bland de som anmäler sitt intresse kommer tre eller fyra per skola att bli intervjuade. I intervjun kommer Du att vara fullständigt anonym. Ingen av Dina vänner eller lärare kommer att få reda på vad Du svarade i den här enkäten. Jag tackar Dig för att Du tagit Dig tid att noggrant och sanningsenligt fylla i enkäten.

Stella Chriath Ljungberg, Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier

Namn: _____

Klass: _____

Skola: _____

Bilaga nr 2

Intervjumall

Vad är fantasy för något?

Vad är det som är så bra med fantasy?

Varför läser du fantasy?

Hur mycket fantasy läser du?

Vilken tycker du är den bästa fantasyförfattaren?

Vilken tycker du är den bästa fantasyboken du läst?

Varifrån får du fantasyböckerna som du läser?

Har du lånat fantasy på bibliotek någon gång?/Har du sett fantasyböcker på biblioteket?

Vilket bibliotek?

Finns det många och/eller bra fantasyböcker där?

Tycker du att det finns lagom många fantasyböcker på biblioteken?

Har du köpt fantasyböcker/varit med att köpa fantasyböcker i en bokhandel någon gång?/Har du sett fantasyböcker där?

Om du jämför med biblioteket, fanns det fler eller färre fantasyböcker där?

Tycker du att det ska finnas fler eller färre fantasyböcker i bokhandeln?

Tycker du att det fanns mest bra eller dåliga fantasyböcker i bokhandeln?

Har du köpt /varit med att köpa fantasyböcker på Internet någon gång?/Har du sett fantasyböcker där?

Om du jämför med biblioteket, fanns det fler eller färre fantasyböcker där?

Tycker du att det ska finnas fler eller färre fantasyböcker på Internet?

Tycker du att det fanns mest bra eller dåliga fantasyböcker på Internet?

Brukar du låna fantasyböcker av någon – familj, kompisar?

Brukar du få tips på bra fantasyböcker av någon?

Den boken som du sade var den bästa fantasyboken – var fick du tag på den?

Om du hade tillgång till fler fantasyböcker, skulle du då läsa mer fantasy?

Varför det?/Varför inte?

Läser du andra sorters böcker också?

Vilken sorts böcker då?

Varför tycker du om att läsa (den sorten)?

Läser du fantasy på engelska?

Varför/varför inte?

Har du märkt att det översätts många fler fantasyböcker till svenska nu än för några år sedan?

Vad tycker du om det?

Vilken åldersgrupp tror du att bokhandlarna riktar sig till när de marknadsför fantasyböcker på svenska?

Spelar du rollspel?

Läser du fantasyböcker som utspelar sig i rollspelsvärldar?

Många fantasyböcker ges ut i serier. Vad tycker du om det?

Om du tänker på fantasy som genre, är det någonting speciellt du kommer att tänka på?